

Uden for nummer 9, 5. årg. 2004

Indhold:

Morten Ejrnæs

Myten om faglig enighed

Kan man forvente, at samme faglighed fører til de samme afgørelser eller den samme praksis i det sociale arbejde? Svaret er ifølge Morten Ejrnæs nej. Han advarer imod at se fagligheden som et universalmiddel til at sikre ensartede afgørelser. Artiklen er skrevet på baggrund af en undersøgelse af forskellige faggruppers opfattelse af børns sociale problemer og deres holdninger til, hvad der bør gøres for at løse deres problemer. Et af hovedresultaterne er, at der ikke er særlig store forskelle *mellem* de forskellige faggruppers holdninger, men at der derimod er eksempler på meget store holdningsmæssige forskelle i de enkelte faggrupper. Ifølge Morten Ejrnæs er problemet ikke, at der er forskellige holdninger. Problemet er, at myten om faglig enighed er en hindring for at erkende det, og at der derfor opstår en pseudo-konsensus, som er skadelig for det sociale arbejde.

Marianne Højland

Retssikkerhed i socialt arbejde med unge dømt til ungdomssanktion

Artiklen bygger på en undersøgelse af retssikkerhed i socialt arbejde med unge dømt til ungdomssanktion. Den indeholder en analyse af forskellige tilgange til begrebet retssikkerhed samt en analyse og diskussion af forskellige tilgange til et retssikkerhedsideal for velfærdsrettens skønsbase rede ydelser. Centralt er en diskussion af, hvorvidt en metodisk tilgang er med til at sikre retssikkerheden. På baggrund af den empiriske del af undersøgelsen konkluderer Marianne Højland, at ungdomssanktionens mulige potentiale for de unge kriminelles resocialisering ikke udnyttes. I stedet tyder undersøgelsen på, at såvel en mangelfuld metodisk tilgang til det sociale arbejde som strukturelle barrierer kommer til at understøtte billedet af en ungdomssanktion som en foranstaltning, der fungerer mere som en skjult udvidelse af strafferammen end som en behandlingsindsats - og er dermed i konflikt med de unges kriminelles retssikkerhed.

Tove Holmgård Sørensen

At anerkende den anden

- om anerkendelsesteoriens relevans i socialt arbejde med særligt udsatte unge

Tove Holmgård Sørensen har gennem fire år fulgt og evalueret Spydspidsens arbejde med at sluse utilpassede unge ud på arbejdsmarkedet. Hun beskriver, hvorfor de unge er glade for tilbuddet. Og ved hjælp af den tyske socialfilosof Axel Honneths anerkendelsesteori uddyber hun forståelsen af, hvorfor de unge oplever "Spydspidsen" som en succes. I artiklen understreges det, at det vigtige i anerkendende socialt arbejde er, at det enkelte menneske bliver "synligt" med sine særlige egenskaber, færdigheder, behov og drømme. At socialarbejdere ikke kun handler på typologier og faste procedurer, men har vilje og evne til at møde og anerkende det enkelte menneske.

Forord

Velkommen indenfor i det niende nummer af uden for nummer.

Morten Ejrnæs, lektor og mag.scient.soc., har skrevet artiklen "Myten om faglig enighed". Kan man forvente, at samme faglighed fører til de samme afgørelser eller den samme praksis i det sociale arbejde? Svaret er ifølge Morten Ejrnæs nej. Han advarer imod at se fagligheden som et universalmiddel til at sikre ensartede afgørelser.

Artiklen er skrevet på baggrund af en større empirisk undersøgelse af pædagogers, sundhedsplejerskers, sagsbehandlernes og læreres opfattelse af børns problemer og deres holdninger til, hvad der bør gøres for at løse deres problemer.

I artiklen konkluderer Morten Ejrnæs: "Problemet er ikke, at der er forskellige holdninger og på nogle punkter også uensartet praksis i det sociale arbejde. Problemet er, at myten om faglig enighed er en hindring for at erkende det, og at der derfor opstår en pseudokonsensus, som er skadelig for det sociale arbejde."

Den anden artikel i tidsskriftet handler om prioritering af retssikkerhed i socialt arbejde med unge dømt til ungdomssanktion. I artiklen kredser Marianne Højland, socialrådgiver og cand.scient.soc. om, hvorvidt de unge reelt får hjælp, eller om behandlingen mere tjener til at skjule straf og undertrykkelse af de unge. Marianne Højland argumenterer overbevisende for det - sjældent fremførte og ofte oversete - standpunkt, at en metodisk tilgang til arbejdet kan udgøre en vigtig supplerende retssikkerhedsgaranti.

Tidsskriftets tredje bidrag leveres af Tove Holmgård Sørensen, socialrådgiver og cand. scient. soc. Hun har gennem fire år fulgt og evalueret "Spydspidsen", som har succes med at sluse utilpassede unge ud på arbejdsmarkedet. Hun beskriver, hvorfor de unge er glade for tilbuddet. Og ved hjælp af den tyske socialfilosof Axel Honneths anerkendelsesteori uddyber hun forståelsen af, hvorfor de unge oplever "Spydspidsen" som en succes.

God fornøjelse med læsningen.

Redaktionen

Jens Guldager er ansvarshavende redaktør på uden for nummer, nr. 9.

Uden for nummer bringer ikke kommentarer og debatindlæg til de enkelte artikler. Alligevel er indlæg meget velkomne, men de skal sendes til redaktionen på "Socialrådgiveren".

Myten om faglig enighed

Af Morten Ejrnæs
mag. scient. soc
me@dsh-k.dk

BLÅ BOG

Morten Ejrnæs (f. 1946) er mag. scient. soc. i sociologi og lektor i teorier om sociale problemer ved den Sociale Kandidatuddannelse på Aalborg Universitet. Ud over undersøgelsen om forskellige professioners syn på børn og deres sociale problemer, som er beskrevet i bogen "Faglighed og tværfaglighed" (2004) har han bl.a. også forsket i etniske minoriteters sociale forhold. Morten Ejrnæs har desuden været med til at gennemføre et forskningsprojekt om problemer i anvendelsen af begrebet social arv og er medforfatter på bogen "Social opdrift - social arv" (2004).

Her i artiklen redegør jeg kort for formål, metode og et enkelt hovedresultat fra en undersøgelse af pædagoger, sundhedsplejersker, lærere og sagsbehandlers syn på børn og deres sociale problemer - og deres holdninger til, hvad der bør gøres. Undersøgelsen, der er finansieret af Helsefonden, blev gennemført fra 1999-2001 i ti kommuner, der med hensyn til befolkningstal og geografi er repræsentative for Danmarks kommuner. Undersøgelsen blev gennemført som to spørgeskemaundersøgelser efter "vignetmetoden". Denne metode går ud på, at deltagerne i undersøgelsen efter gennemlæsningen af en case skal besvare spørgsmål om deres opfattelser af og holdninger til de fænomener, der beskrives i casen. Denne type undersøgelse er særlig god til at afdække specifikke holdninger, dvs. holdninger til konkret beskrevne situationer og egenskaber ved de personer, der optræder i casen. Resultaterne fra undersøgelsen har jeg udførligt beskrevet i bogen "Faglighed og tværfaglighed".

Jeg fandt vignetmetoden meget velegnet til at afdække fagpersoners opfattelse af børns problemer. Fagpersonerne skulle først gennemlæse en case, der var så detaljeret, at den gav deltagerne i undersøgelsen mulighed for en vurdering af både den i casen beskrevne situation og barnets og forældrenes opførsel og egenskaber. De skulle derefter svare på en række spørgsmål om opfattelsen af problemerne og deres holdninger til, hvad der burde gøres i forhold til børnene. Casebeskrivelserne i undersøgelsens to spørgeskemaer varierer fra korte situations- og personbeskrivelser af ca. 10 linjers længde som i Emil-casen, der gengives i denne artikel, til meget nuancerede beskrivelser af mere end to siders længde.

Undersøgelsen var helt hovedsageligt kvantitativt anlagt. Det var meningen at afdække, om der overhovedet var forskelle i opfattelser og holdninger mellem de fire faggrupper. Men det vigtigste var at opgøre omfanget af evt. faggruppeforskelle, således at der var mulighed for at afgøre, om disse forskelle var så store, at de reelt kunne blive af betydning for det tværfaglige samarbejde. Begge spørgeskemaer var derfor standardiserede og indeholdt hovedsagelig spørgsmål med lukkede svarmuligheder. Typisk gav spørgsmålene kun mulighed for at svare enten ja eller nej på spørgsmål, om hvad man mente, at fagpersonen burde gøre.

Når far slår Emil - et eksempel på vignetmetoden

Et eksempel på en case med tilhørende spørgsmål og svarfordeling kan både illustrere kendetegnene ved vignetmetoden og give et indtryk af det hovedresultat i undersøgelsen, som danner afsæt for min diskussion af, hvorvidt faglighed i socialt arbejde kan sikre ensartede afgørelser. Nedenfor er Emil-casen, der er en af de korte cases, angivet i sin fulde ordlyd, ligesom spørgsmålene er gengivet i deres fulde ordlyd. Resultaterne er angivet som procentandele af de enkelte faggrupper og af samtlige medarbejdere, der har svaret ja på det pågældende spørgsmål.

Case: Emil 5 år

Emil er 5 år og går i børnehaven. Da faderen henter ham i børnehaven, vil han ikke med hjem. Han tigger faderen, om ikke han må blive og gå hjem sammen med Martin. Faderen siger, at det kan der ikke være tale om. Han siger, at han ikke har mulighed for at komme over og hente ham hos Martin senere, og at de skal hjem nu med det samme. Emil plager videre, men faderen griber fat i armen på ham og forsøger at trække ham af sted. Emil griber fat i et rækværk og holder fast. Faderen råber, at han skal give slip, ellers får han tæsk. Emil holder alligevel fast, hvorefter Emils far slår ham over fingrene, så han slipper, og han giver ham et voldsomt skub hen mod udgangen. Emil falder og skriger højt: „Du må ikke slå!“ Faderen trækker af sted med ham, idet han siger, at nu skal han holde op med at tude, for ellers kan han få en på kassen.

Spørgsmaalsnummer og spørgsmaalsformulering	Pædagog	Sundhedsplejerske	Sagsbehandler	Lærer	Total	P
Emil 1: Mener du, at den pædagog, der overværer dette optrin, bør fortælle faderen, at han ikke må slå barnet?	93,9 N=115	97,3 N=75	95,6 N=68	96,7 N=91	95,7 N=349	0,752
Emil 2: Mener du, at pædagogen bør stille sig mellem faderen og barnet og fysisk forhindre, at faderen slår barnet?	42,6 N=108	60,3 N=73	38,8 N=67	37,9 N=87	44,5 N=335	0,020 *
Emil 3: Mener du, at pædagogen bør sige, at hvis hun ser faderen slå barnet en gang mere, så bliver det nødvendigt at indberette det til socialforvaltningen?	73,5 N=113	74,7 N=75	85,3 N=68	75,6 N=90	76,6 N=346	0,278
Emil 4: Mener du, at pædagogen eller lederen under alle omstændigheder bør underrette socialforvaltningen om episoden?	43,4 N=113	37,5 N=72	42,6 N=68	26,1 N=88	37,5 N=341	0,060

* signifikans på 5% niveau (Ejrnæs 2004:53)

Medarbejdernes svar på spørgsmålene i denne case og 18 andre cases er grundlaget for en række analyser, der viser de forskelle, der er mellem faggrupperne, og belyser om disse forskelle kan udgøre væsentlige hindringer for det tværfaglige samarbejde.

I Emil-casen er der kun signifikant forskel mellem faggrupperne ved spørgsmål 2. Procentforskellene ved de tre andre spørgsmål kunne let være opstået ved tilfældighed. Der er nemlig mere end fem procent sandsynlighed for, at den fordeling af svarene, der ses ved disse spørgsmål, kunne være opstået ved en tilfældighed.

Der er næsten konsensus om, at den pædagog, der overværer faderens behandling af drengen, bør fortælle faderen, at han ikke må slå barnet. 45 procent af samtlige medarbejdere mener, at pædagogen "bør stille sig mellem faderen og barnet og fysisk forhindre, at faderen slår barnet". Denne situation opfattes formentlig som et klart overgreb mod barnet, og en del medarbejdere har muligvis også lagt vægt på, at det i Danmark er ulovligt at slå børn. Undersøgelsen viser altså, at holdningen er, at den nærmeste fagperson, i dette tilfælde den pædagog, der har set faderens overgreb, bør reagere. Man kan muligvis hævde, at pligten til at påpege og protestere mod denne form for overgreb fra forældrenes side er en form for doxa i det sociale arbejde i de nordiske velfærdssamfund. "Hvert felt har, ifølge Bourdieu, sine særlige "doxa", sine egne regler, rutiner og forestillinger om, hvad der rigtigt og forkert, normalt og unormalt, naturligt og unaturligt. Doxaen inden for socialt arbejde kan da være den professionelle selvforståelse på feltet ..." (Järvinen 2004:243).

Den næsten totale enighed om, at pædagogen bør handle i forhold til faderens behandling af sin søn, kan netop betragtes som en del af de professionelle selvforståelse af deres rolle i forhold til børn og forældre. Der er i undersøgelsen mange eksempler på, at der eksisterer næsten total enighed om bestemte holdninger, der går ud på, at de nærmeste fagpersoner bør gribe ind og påtale forældrenes mangel på omsorg eller forældrenes direkte overgreb over for barnet, selv om det fordrer, at medarbejderen dermed bliver nødt til at kritisere forældrenes adfærd.

På spørgsmål 3 svarer 77 procent af samtlige medarbejdere, at de mener, "at pædagogen bør sige, at hvis hun ser faderen slå barnet en gang mere, så bliver det nødvendigt at indberette det til socialforvaltningen". Der er altså, hvad jeg i undersøgelsen kalder moderat uenighed om, hvorvidt pædagogen bør tilkendegive, at hun vil kontakte socialforvaltningen og fortælle om episoden, hvis faderen gentager denne form for adfærd. Denne handling kan vel kort betegnes som udstedelsen af en advarsel eller må-

ske nærmere en trussel om, at en gentagelse af denne adfærd vil føre til, at pædagogen må involvere en instans, der ligger uden for pædagogens eget regi. Handlingens mere indgribende karakter bevirker, at næsten 25 procent af samtlige medarbejdere tager afstand fra handlingen.

Svarene på spørgsmål 4 viser, at 62 procent af medarbejderne tager afstand fra den endnu mere indgribende handling at underrette alene på baggrund af faderens aktuelle opførsel. Kun 38 procent af samtlige medarbejdere mener, "at pædagogen eller lederen under alle omstændigheder bør underrette socialforvaltningen om episoden". Hverken i forhold til spørgsmål 3 eller 4 er der signifikante forskelle mellem faggruppernes holdninger; spørgsmålene splitter alle faggrupperne.

De to spørgsmål afslører således stor uenighed om, hvorvidt man fra daginstitutionens side bør henvende sig til socialforvaltningen. Der er kun ca. 1/3, der mener, at der bør foretages underretning på baggrund af den ene begivenhed, mens andelen stiger til næsten 3/4, når spørgsmålet blot drejer sig om at udstede en advarsel om, at gentagelse vil føre til, at der indberettes. I en lang række cases er netop spørgsmål om kontakt til socialforvaltningen spørgsmål, der afslører meget stor splittelse i holdninger inden for alle faggrupper.

Vignetmetodens muligheder og begrænsninger

Vignetundersøgelser er holdningsundersøgelser (se Jergeby 1999 for en udførlig redegørelse for denne metode). Det er altså handledispositioner eller handletendenser, der afdækkes i en sådan undersøgelse. Det betyder, at man ikke umiddelbart ud fra den foreliggende undersøgelse kan sige noget om, hvordan socialarbejdere faktisk handler eller har handlet i deres praksis. Vi ved jo godt, at der i mange tilfælde er langt fra holdning til handling. Medarbejdernes holdninger til, hvad fagpersonen bør gøre, afspejler altså deres idealer, men der er ingen tvivl om, at de samme medarbejdere i en række tilfælde selv ville have svært ved at leve op til idealerne. Man kan derfor ikke bruge vignetundersøgelseres resultater til at belyse praksis (handling) i socialt arbejde.

Der kan i mange tilfælde være langt mellem holdning og handling. Der er derfor heller ingen tvivl om, at den store holdningsmæssige parathed til at iværksætte små og store indsatser i forhold til børnene og deres familier, der afdækkes i denne undersøgelse, ikke almindeligvis giver sig udtryk i praktiske handlinger i samme omfang. I forhold til formålet med min undersøgelse er denne indvending mod vignetmetoden imidlertid uden relevans.

Formålet var nemlig at afdække vilkårene for det tværfaglige samarbejde, og her er det netop de forskellige faggruppers holdninger eller handletendenser, som er interessante. I det tværfaglige samarbejde handler man jo ikke direkte, man udveksler eller diskuterer netop problemopfattelser og holdninger. Derfor er afdækningen af medarbejdernes opfattelser og holdninger, og analysen af om uenigheden følger faggrænser eller går på tværs af faggrænser helt central for at belyse vilkårene for det tværfaglige samarbejde (Ejrnæs 2004:27-32). Vignetmetoden er samtidig god til at undersøge udbredelsen af specifikke holdninger kvantitativt.

I undersøgelsen har jeg bestræbt mig på at gøre casene entydige, fx ved at skildre situationen så konkret som muligt og angive, fra hvilke fagpersoner de i casen fremlagte oplysninger stammer. Jeg har også forsøgt at stille konkrete og entydige spørgsmål, som vedrører realistiske handlinger i socialt arbejde. Disse spørgsmål skulle man derfor have en mulighed for at besvare med enten ja eller nej.

Spørgsmålene er selvfølgelig blevet mere eller mindre vellykkede, og netop Emil-casen rummer et eksempel på en uheldig formulering af spørgsmål 3, hvor der spørges om "pædagogen bør sige, at hvis hun ser faderen slå barnet en gang mere, så bliver det nødvendigt at indberette det til socialforvaltningen". Formuleringen er uheldig, fordi begrebet "indberetning" er dagligsprog, som ikke forekommer i serviceloven. Spørgsmålet er ikke entydigt, og derfor kan nogle medarbejdere have været i tvivl om, hvorvidt der med dette begreb mentes underretning, eller om der mentes en mere uformel kontakt til socialforvaltningen.

Begrebet indberetning ligner "dagligsprog" mere end begrebet "underretning", og netop derfor ville dette begreb måske nok blive brugt af pædagogen i forhold til forældre. Men det er alligevel en uheldig formulering, fordi den ikke giver mulighed for præcist at sammenligne hyppigheden af ja-svar med hensyn til *omgående underretning* (spørgsmål 4) med hyppigheden af ja-svar med hensyn til *trussel om underretning i gentagelsestilfælde*. Spørgsmål 3 er ikke gyldigt i forhold til at måle trussel om underretning. Men

svarfordelingen viser under alle omstændigheder, at der er langt flere medarbejdere, der mener, at pædagogen bør advare faderen om, at der i gentagelsestilfælde vil blive taget kontakt til socialforvaltningen, end der er medarbejdere, der alene på baggrund af den aktuelle episode mener, at der bør underrettes.

Emil-casens spørgsmål 2 kan bruges til at illustrere, at vignetmetoden giver god mulighed for at påvise eksistensen af udbredte holdningsforskelle. Vi får gennem spørgsmålsbesvarelsenerne afdækket hvor mange, der mener, at fagpersonen fysisk bør lægge sig mellem faderen og barnet. Pointen er, at konteksten for spørgsmålet er nøjagtig den samme for samtlige svarpersoner. Det er nemlig alene ordlyden i casen, der specificerer konteksten. Det betyder for det første, at problemet, der skal tages stilling til, fremtræder på nøjagtig samme måde, og for det andet at konteksten ikke er farvet af, hvem den pågældende medarbejder har oplysningerne fra, og i hvilken form de er blevet givet. Det kan derfor udelukkes, at det er forskelle i selve sagen eller omstændighederne i forbindelse med, hvordan sagen bliver formidlet, der er afgørende for, at fagpersonerne mener så forskelligt om, hvorvidt pædagogen bør stille sig mellem faderen og barnet og fysisk forhindre, at faderen slår barnet. Vignetundersøgelsen giver mulighed for at afdække de "rene" holdninger til de i casen beskrevne problemer.

I modsætning hertil udspiller handlinger i praksis sig altid i en situationsspecifik kontekst, som aldrig er helt den samme for bare to fagpersoner. Derfor giver undersøgelser af praksis med hensyn til afgørelser aldrig mulighed for at afgøre, om det er forhold hos den enkelte socialrådgiver fx faggruppertilhørsforhold eller personlige holdninger, som er afgørende for de forskellige afgørelser, eller det er små variationer i sagernes indhold eller omstændigheder i forbindelse med sagernes fremlæggelse, der er afgørende for de forskellige afgørelser. Vignetmetoden giver derimod mulighed for at afdække i hvilket omfang den uensartede praksis kan skyldes medarbejdernes forskellige holdninger, fordi sagens indhold og omstændighederne i forbindelse med casen er det samme for alle deltagerne i undersøgelsen.

Vignetmetodens mulighed for at afdække forskelle i handletendenser i forhold til nøjagtig samme case, har muliggjort, at jeg kan påvise store holdningsforskelle, der giver sig udslag i forskellige handletendenser. Disse resultater vil jeg bruge til at diskutere, hvilken rolle specifikke holdningsforskelle spiller for, at der forekommer uensartet praksis i det sociale arbejde med samme type sociale problemer. Derved bliver der nemlig mulighed for at rejse det vigtige spørgsmål om forholdet mellem socialrådgiverfagligheden og de personlige holdninger.

Hovedtendens i undersøgelsen

Svarene på spørgsmålene i Emil-casen kan illustrere en hovedkonklusion i undersøgelsen. Der er i undersøgelsen få eksempler på signifikante faggrufforskelle, og de forskelle, der findes, er som regel små som den i Emil-casen konstaterede forskel mellem sundhedsplejersker og lærere på ca. 20 procentpoint. Der er i mange tilfælde næsten total enighed om, at den nærmeste fagperson bør foretage en form for "mildt" indgreb som i dette tilfælde den næsten totale enighed om, at den nærmeste medarbejder bør påtale faderens hårdhændede behandling af barnet; men hver enkel case rummer samtidig eksempler på stor uenighed om meget indgribende handlinger typisk - som i Emil-casen - om underretning til socialforvaltningen. Mange cases rummer samtidig eksempler på uenighed om, hvor direkte den nærmeste medarbejder personligt bør involvere sig i at beskytte barnet ved direkte indblanding i forældrenes forhold, som i Emil-casen, hvor spørgsmål 2 vedrører direkte fysisk intervention for at hindre faderen i at slå barnet.

Det viste sig, at mine forhåndsantagelser var forkerte. Jeg havde ventet, at faggrupperne både ville adskille sig fra hinanden med hensyn til deres opfattelse af problemerne og med hensyn til deres forslag til, hvordan fagpersonerne burde handle i forhold til problemerne, men det holdt ikke stik. Med hensyn til langt de fleste spørgsmål kunne der slet ikke påvises nogen forskel mellem faggrupperne, og de forskelle, som var signifikante på et 5 procent niveau, var hovedsagelig små. Man kan udtrykke det på den måde, at sandsynligheden for at være enig med ens egne fagkollegaer er næsten den samme som sandsynligheden for at være enige med medarbejdere fra en anden faggruppe (Ejrnæs 2004: 111-121).

Konklusionen i undersøgelsen er derfor, at faggrufforskelle med hensyn til opfattelsen af børns problemer og holdningen til, hvad der bør gøres i forhold til deres vanskeligheder, ikke kan udgøre nogen væsentlig hindring for det tværfaglige samarbejde. Undersøgelsen viser dog også, at der på enkelte områder kan være forholdsvis store forskelle på faggruppernes holdninger, og i disse tilfælde er det tydeligt, at det er den forskellige uddannelse, de forskellige opgaver og den forskellige organisationskultur, der er karakteristisk for de enkelte professioner, som skaber disse forskelle. Disse uenigheder kan det være

rimeligt at forsøge at bearbejde bevidst, både når man etablerer det tværfaglige samarbejde, og når man arbejder konkret. Derfor er der i bogen også redegjort for de systematiske forskelle mellem faggrupperne, og det er analyseret, i hvilke tilfælde de er så store, at der bør gøres noget ved dem.

Hovedkonklusionen i forhold til min oprindelige problemformulering er imidlertid, at uenigheden på tværs af professionerne under alle omstændigheder er meget større, end den er mellem professionerne. Derfor er hovedkonklusionen også, at det ikke er uenighed om de faglige spørgsmål i forhold til behandlingen af børnene, der udgør den væsentlige hindring for det tværfaglige samarbejde. Det påvises, at der i hver enkelt case er eksempler på uenighed, der går helt på tværs af faggrupperne.

Analysen af disse forhold giver anledning til at rejse en diskussion om de myter, ifølge hvilke faggruppeforskelle er afgørende for vanskeligheder i det tværfaglige samarbejde. Som modstykke til denne opfattelse fremhæves det faktum, at der i forhold til enkelte vigtige spørgsmål i hver eneste case er uenighed, der går på tværs af faggrupperne. Denne realitet skaber nemlig bestemt også problemer i både det faglige og det tværfaglige samarbejde, men problemerne har altså både andre årsager og andre konsekvenser.

Der er i bogen tillige fremlagt resultater, analyser og konklusioner vedrørende medarbejdernes opfattelse af problemernes "tyngde" og årsager. Der er også resultater vedrørende medarbejdernes angivelser af formål og holdning til det tværfaglige samarbejde, og der er endelig resultater vedrørende medarbejdernes ideelle forestillinger om kollegaernes handlinger i forhold til deres faktiske forventninger til kollegaernes handlinger. Det er disse resultater, der analyseres i bogen, og som giver anledning til en diskussion om, hvordan man kan forbedre kvaliteten af både det faglige og det tværfaglige arbejde.

Den store udfordring i projektet blev derfor ikke at analysere forskellene mellem faggrupperne og diskutere, hvad disse forskelle kan skyldes, og hvad man kan gøre ved disse forskelle. Den store udfordring blev at påvise, hvilke holdninger, der er stor enighed om blandt samtlige medarbejdere og især hvilke spørgsmål, der er stor uenighed om blandt samtlige medarbejdere. Og dernæst at diskutere, hvad henholdsvis enigheden om mange spørgsmål og den samtidige uenighed om enkelte, men meget væsentlige spørgsmål i hver case betyder for kvaliteten i det tværfaglige samarbejde. Undersøgelsen bragte imidlertid selve spørgsmålet om indholdet i fagligheden i centrum, og i den resterende del af artiklen vil jeg derfor behandle et enkelt vigtigt aspekt af denne problematik.

Faglighed giver ingen garanti for ensartethed i afgørelser

Jeg vil indlede min diskussion med at fastslå, at jeg mener, at langt de fleste socialrådgivere, jeg har mødt, har fået en uddannelse og har en viden om teorier og metoder i socialt arbejde, der gør, at de i hovedsagen har et grundlag for at udføre fagligt forsvarligt socialt arbejde, og at de også gør det. På baggrund af mine undersøgelsesresultater kan jeg imidlertid også utvetydigt konkludere, at socialrådgivere (og andre faggrupper) på trods af samme uddannelsesbaggrund hverken har den samme problemopfattelse eller samme holdninger til, hvad der bør gøres i forhold til nøjagtig de samme problemer hos børn. Dette undersøgelsesresultat problematiserer altså grundlæggende forholdet mellem faglighed og ensartede afgørelser.

Derfor er min påstand, at fagligheden *ikke* nødvendigvis fører til samme problemopfattelse og til samme mening om hvad, der bør gøres.

Jeg vil i det følgende diskutere, hvordan de konstaterede holdningsmæssige uenigheder om vigtige spørgsmål i det sociale arbejde må opfattes, og hvad det betyder for det sociale arbejde både det faglige og det tværfaglige. Jeg har behandlet dette spørgsmål generelt i bogen, men jeg tror, at man kan sætte nogle problemstillinger på spidsen ved at se på denne problematik særskilt i forhold til socialrådgivere, og det er, hvad jeg vil gøre i den resterende del af artiklen.

Det spørgsmål, som det refererede hovedresultat fra undersøgelsen har sat på spidsen, er: Kan man med rimelighed forvente, at samme faglighed forstået som et fælles grundlag i form af arbejdsopgaver, teori, metoder og etik fører til de samme afgørelser eller den samme praksis i det sociale arbejde, når socialrådgivere bliver stillet over for den samme type opgaver?

Når jeg rejser dette spørgsmål, er det, fordi jeg tror, at de fleste medarbejdere indenfor socialt arbejde, de fleste lærere, der underviser socialrådgiverstuderende og lærere på videre- og efteruddannelse for

socialarbejdere samt socialforskere har det som udtalt præmis, at mennesker behandles ensartet inden for socialektoren, fordi lovgivningen, reglerne og medarbejdernes faglighed - ideelt set - skulle sikre, at både analysen af problemerne og handletendenserne dermed får et ensartet præg. Nu viser undersøgelsen imidlertid utvetydigt, at den holdningsmæssige uenighed er et faktum, og den viser samtidig, at uenigheden vedrører meget vigtige spørgsmål både for socialarbejderen, barnet og forældrene.

Der er således, som vi har set i tabellen, eksempler på uenighed om kontakt til socialforvaltningen og stor uenighed om kraftig personlig involvering og indblanding i faderens behandling af Emil. Undersøgelsen rummer imidlertid også mange eksempler på cases, hvor der er uenighed om årsagene til børnenes problemer, om hvornår privatpersoner bør kontakte socialforvaltningen, om inddragelse af andre fagpersoner i sagen fx psykolog, om formålet med tværfagligt samarbejde og om hvem der bør deltage i tværfagligt samarbejde, specielt om forældrene bør deltage.

Og det er karakteristisk, at der i alle sager er mindst et og som regel flere eksempler på stor eller moderat uenighed, som går helt på tværs af faggrupperne. Det er således oplagt, at disse uenigheder i problemopfattelser, holdninger og handletendenser viser, at de børn og familier, der er i kontakt med flere kommunale medarbejdere, ofte vil møde fagpersoner, der reelt har forskellige holdninger til spørgsmål, som er helt centrale for familierne.

Klienters påstande om, at de kender andre klienter i samme situation, der har fået en anden behandling, fordi det var en anden sagsbehandler, der varetog behandlingen, kan således sagtens være rigtige. Klienterne kan også have ret, når de påstår, at de selv har mødt en anden holdning hos en anden sagsbehandler. Professionelle medarbejdere afviser som regel kategorisk sådanne påstande med standardhenvisninger til den sande påstand, at to sager, der vedrører to personer eller to situationer i samme persons sagsforløb, aldrig er helt identiske. Men denne form for afvisning af klienternes klager bygger samtidig implicit på den antagelse, at identiske sager ville blive behandlet på samme måde, selvom sagsbehandlerne var forskellige. Men undersøgelsen viser netop, at holdningen til hvad fagpersoner bør gøre i nøjagtig ens sager (papirsager) fremviser mange eksempler på stor holdningsmæssig uenighed.

Nogle socialrådgivere er også helt bevidste om holdningsforskellene, fx skriver Johansen og Hagen om en nyuddannet pædagogs oplevelser i forvaltningen: "Dorte oplever store forskelle i kollegernes faglige holdninger: "Det er godt nok forskelligt, jeg har allerede fanget, hvor jeg skal gå hen, hvis jeg skal have underbygget min egen holdning. Jeg kan gå med den samme sag til to forskellige rådgivere og så få to vidt forskellige vurderinger eller skøn i forhold til hvilken foranstaltning, der skal iværksættes" (Hagen og Johansen 2003:170). Det er nok karakteristisk, at det er en nyuddannet socialrådgiver, der opdager og har blik for forskelligheden og tør formulere den (anonymt i et interview).

I forbindelse med en fremlæggelse af resultaterne fra min undersøgelse for en gruppe sundhedsplejerskestuderende fortalte en af disse, at hun i sin praktik var blevet fortalt, at der i sundhedsplejerskegruppen var stor enighed om hvordan arbejdet skulle udføres, men at hun alligevel havde oplevet meget forskellig praksis hos de to sundhedsplejersker, hun havde fulgt i praktikken. Forklaringen på, at det netop er studerende, der bemærker forskellene og giver udtryk for, at de findes, skyldes formentlig, at de har haft mange undervisningsforløb, hvor der er blevet lagt op til holdningsdiskussioner, og på de uenigheden og diskussionen af uenigheden har været værdsat som et nødvendigt led i uddannelsen. Når derimod først man sidder i jobbet, bliver det mere sårbart at være uenige.

Socialt arbejde er præget af konsensuskultur

Socialrådgiverjobbet i en familieafdeling er personligt meget belastende, fordi der skal træffes vanskelige afgørelser, der har stor betydning for klienterne. Det kan man få et klart indtryk af ved at tænke på afgørelser i forbindelse med meget indgribende foranstaltninger som fx tvangsanbringelser. Det er svært at udholde tanken om at indstille til tvangsfjernelse, hvis man samtidig er helt bevidst om, at der er kollegaer, der ikke vil indstille til tvangsfjernelse, og som måske endog åbent har kritiseret beslutningen.

Men det er ikke bare i spørgsmål vedrørende de mest indgribende foranstaltninger, at det er svært at leve med en bevidsthed om, at der er rygende uenighed blandt ens kollegaer om, hvad der bør gøres. Det gælder selvfølgelig også en lang række handlinger, som socialrådgiveren foretager sig hver eneste dag. Og sårbarheden skyldes, at man i det sociale arbejde med børn "blander sig" i menneskers liv, fordi man fx vurderer, at barnet ikke opfører sig "alderssvarende", og fordi man i den forbindelse også ofte

mener, at forældrene bør ændre deres opførsel. Dette fører til personligt belastende overvejelser for en selv og muligvis til belastende konfrontationer med forældrene.

I sådanne situationer er det naturligt, at man ubevidst har et ønske om, at den fælles faglighed i kollega-gruppen kunne sikre, at man er enige om de svære afgørelser. Det er nemlig langt mindre belastende at træffe de vanskelige afgørelser, hvis man tror - eller bare har en illusion om - at man er enig med sine kollegaer. Min undersøgelse viser, at der er en meget stærk tendens til, at man tror, at man er enig med sine kollegaer (Ejrnæs 2004 kap. 6), selvom dette - som undersøgelsen også viser - bestemt ikke altid er tilfældet.

Meget tyder imidlertid på, at det sociale arbejde er præget af en konsensuskultur, som i mange tilfælde hindrer den latente holdningsuenighed i at manifestere sig som åben forskellighed i holdninger eller direkte konflikt. Det er forståeligt, at man som medarbejder ønsker at træffe de svære beslutninger på et så sikkert grundlag som muligt, og det er naturligt, at man opfatter, at den fagligt forsvarligt funderede beslutning, er en beslutning alle fagkollegaerne derfor vil være enige om. På intet tidspunkt har man som medarbejder mere brug for at stive sig selv af ved at påberåbe sin faglighed, end når man skal træffe disse meget vanskelige afgørelser.

Og selvom det ofte er overordnede medarbejdere eller Børne- og ungeudvalget, der træffer den endelige afgørelse, så ved man som sagsbehandler godt, at forarbejdet har stor betydning for, hvordan sagen afgøres. Jeg tror, at frykten for uenigheden er en væsentlig grund til, at man ikke i det almindelige arbejde opdager eller ønsker at opdage uenigheden. Man prøver formentlig i mange tilfælde at undgå de situationer, hvor man vil blive konfronteret med uenigheden; eller der eksisterer en form for overenskomst blandt medarbejderne i et kollektiv om, at man støtter op om hinanden i svære afgørelser, at man er solidariske med hinanden, således at man støtter op om en beslutning, selvom man ikke nødvendigvis er enig.

Denne solidaritet finder nok først og fremmest sit udtryk i, at man ikke spørger kritisk til præmisserne for afgørelsen. Denne form for stiltiende overenskomst, kan der være udbredt enighed om i en socialrådgivergruppe, netop fordi alle ved, hvor sårbart det er at blive angrebet for handlinger eller beslutninger, man har taget efter svære overvejelser. Der kan altså både være tale om, at man reelt har en opfattelse af, at man er meget enige inden for kollegagruppen, og at man derfor ikke behøver at spørge kritisk til grundlaget for beslutningen, eller at man simpelthen undlader at give udtryk for uenighed, fordi organisationskulturen er, at "vi er enige".

Uens praksis også blandt akademikere og i håndværksfag

Uensartet praksis eksisterer også inden for både klassiske akademiske professioner og traditionelle håndværksfag. Man kan så stille sig det spørgsmål om ikke denne uenighed er udtryk for, at socialrådgivning stadig er forholdsvis ungt fag, og at det blot er udtryk for, at teori og metode endnu ikke er tilstrækkelig udviklet. Det er imidlertid ikke tilfældet, hvilket tydeligt fremgår, når vi ser på situationen i både veletablerede akademiske professioner og håndværksfag.

Vi kan se, at nogle af de etablerede og vel også alment respekterede professioner stadig slås med de samme problemer. Jurister er eksperter på love, der skal sikre ensartet behandling i samme type sager. Det viser sig imidlertid, at der er mange eksempler på, at jurister ikke blot har forskellige holdninger til, hvad der bør ske, men at de faktisk træffer forskellige afgørelser. På det seneste har vi set eksempler på, at dommerne i flygtningeævnet tegner sig for vidt forskellige afslagsprocenter på ansøgninger om asyl, og vi har set eksempler på vidt forskellig praksis med hensyn til at bevilge gældssanering. Begge dele må tages som udtryk for, at selv love, der skal regulere et specifikt og afgrænset område fortolkes meget forskelligt af juristerne, og at altså hverken love eller jurister kan sikre ensartet praksis.

Med hensyn til lægers praksis har vi set, at frekvensen af operation for fx diskusprolaps i forhold til anden form for behandling har varieret meget voldsomt fra sygehus til sygehus. Det må jo tages som et klart udtryk for, at selv lægens høje grad af professionalisme, som er kombineret med stor specialisering inden for et afgrænset område af lægevidenskaben, heller ikke sikrer ensartet behandling af samme type problemer.

Med hensyn til traditionelle håndværksfag har vi set, hvordan mekanikere finder forskellige fejl ved den samme bil, der bliver sendt til reparation. Mekanikeres undersøgelser af biler, som er blevet udstyret med

nøjagtig samme "konstruerede" fejl, har ført til opstilling af meget forskellige lister over ting, der skulle repareres. Vi kender til denne type undersøgelser af flere forskellige håndværk fx fra fjernsynsprogrammet "Kontant", der afslører denne type forskelsbehandling ved hjælp af forklædte journalister, der udgiver sig for kunder og møder op og præsenterer konstruerede reparationsopgaver, som de intetanende håndværkere derefter bliver bestilt til at udføre fx under overvågning af skjult kamera. Siden hen bruges tv-optagelserne til at demonstrere den uensartede praksis i forhold til eksakt samme problem inden for traditionelle håndværksfag, hvis ekspertise hviler på naturvidenskabeligt grundlag.

Vi har således mange eksempler på fagpersonernes forskellige behandling inden for både veletablerede professioner og traditionelle håndværksfag. I nogle tilfælde må man sige, at det klart drejer sig om at medarbejdernes forskelsbehandling skyldes, at der forekommer både direkte fusk, undladelser og fejlskøn, og det er nok først og fremmest de eksempler, der bliver beskrevet i medierne. Men vi får dog også af og til indblik i, at der kan forekomme to faglige skøn, som begge er uangribelige, men afgørelserne er alligevel helt forskellige i de to tilfælde. Det kan fx dreje sig om, hvorvidt der kan være en pointe i at reparere en bestemt komponent, eller hvorvidt det bedre på lang sigt vil kunne betale sig at udskifte hele komponenten. I disse tilfælde kan det være umuligt at afgøre, hvad der er den korrekte afgørelse. I sådanne tilfælde kan vi se, at der ligger forskellige præmisser til grund for de forskellige faglige skøn, og at det er hovedårsagen til forskellige afgørelser. Men begge skøn kan være fagligt forsvarlige.

Konklusionen i forhold til disse eksempler er, at hverken jura, medicinsk ekspertise, fagkundskab opbygget på naturvidenskabeligt grundlag eller faglig ekspertise opbygget gennem mesterlære sikrer ensartede afgørelser.

Når det drejer sig om socialt arbejde, har vi endog at gøre med langt mere komplicerede årsagssammenhænge, som involverer mekanismer, der hører til inden for forskellige videnskaber som fx juridisk, sociologisk og psykologisk videnskab, men også inden for naturvidenskabelige discipliner som medicinsk og genetisk videnskab. Det er derfor oplagt, at det faglige skøn inden for socialt arbejde bliver langt mere kompliceret og dermed mere usikkert, end de faglige skøn, der foretages af mekanikere, jurister og læger. Mekanikernes kendskab til komponenters holdbarhed, juristens kendskab til lovgivningens konsekvenser og lægens kendskab til virkninger og bivirkninger af kirurgisk eller medicinsk behandling er langt større end socialrådgivernes viden om problemernes karakter og foranstaltningers effekter. Alene af disse grunde må socialrådgivernes vurdering af de mulige effekter af et indgreb blive langt mere usikker end både jurister, læger og håndværkere's vurdering af indgrebenes effekter.

Det mest betydningsfulde er imidlertid, at socialrådgivernes skøn i børnesager vedrører forhold, hvor vurderingen også afhænger af holdninger, der er baseret på personlige værdier i forhold til, hvad der er et godt liv for børn og forældre, hvad man som professionel offentligt ansat fagperson kan blande sig i, og hvor meget man selv har evner til og lyst til at involvere sig personligt i konflikter med forældre. Det betyder, at fagpersonernes skøn også afhænger af fagpersonernes egne individuelle præferencer, der i stort omfang er baseret på personlige værdier, der er grundlagt gennem erfaringer opsamlet gennem det hidtidige liv - erfaringer fra egen barndom, erfaringer med egne børns opvækst og erfaringer fra det professionelle arbejde med børn.

Uensartet praksis er almindelig inden for såvel klassiske akademiske fag som traditionelle håndværksfag. Vurderinger i socialt arbejde er tilmed langt mere komplicerede end indenfor de nævnte professioner og håndværksfag. Fordi vurderingerne er baseret på viden fra mange forskellige discipliner, og fordi vurderingerne ikke hviler på sikker viden om effekter af foranstaltninger, og endelig fordi vurderingerne aktiverer personlige holdninger, der i stort omfang er baseret på individuelle præferencer og følelser. Det er derfor indlysende, at udvikling af socialrådgiverfagligheden ikke kan sikre ensartede afgørelser.

Konklusionen er derfor, at det er en illusion at tro, at man kan udrydde uenigheden om de faglige skøn i det sociale arbejde, når socialrådgiverfaget bliver mere modent.

Uenighed i socialt arbejde sværere at acceptere

Der er som påvist i forrige afsnit mange eksempler på uensartet praksis inden for både etablerede professioner og traditionelle håndværksfag, hvor man i langt større omfang end inden for socialrådgiverfaget skulle kunne forvente, at fagligheden garanterede en vis ensartethed. Alligevel virker det, som om socialrådgivere, politikere og undervisere har sværere ved at acceptere, at der også findes en vis vilkårlighed eller tilfældighed i de afgørelser, der træffes af socialrådgivere.

Jeg tror, at mange - som jeg - måske ubevidst har ment, at netop faglighed og tværfaglighed måtte være et værn mod, at praksis og afgørelser i socialt arbejde bliver præget af vilkårlighed og tilfældighed. Selvfølgelig har der både blandt undervisere på de sociale højskoler og blandt socialrådgivere altid været en bevidsthed om, at det sociale arbejde omhandler forhold, der kan vække stærke følelser og dermed også involverer medarbejdernes personlige holdninger. Men professionalismen eller fagligheden er netop blevet opfattet som garantien for, at afgørelserne var saglige, altså kun knyttet til sagen og ikke til den socialrådgiver, der skulle træffe afgørelsen.

Min påstand på baggrund af undersøgelsens resultater er imidlertid, at det er en illusion, at man i alle tilfælde gennem en udvikling af fagligheden skulle kunne sikre ensartede afgørelser. Det er derfor et problem, hvis man inden for det sociale arbejde og i uddannelsen har en ambition om at skabe ensartethed i behandlingen og i afgørelserne, og at uensartethed pr. definition betragtes som en fejl.

Når borgerne eller politikerne beklager sig over uensartet behandling, er standardsvarene fra socialsektoren, at lovgivningen er uklar, at lovkendskabet hos praktikerne er for ringe, at grunduddannelserne er for dårlige, at der mangler efteruddannelsesmuligheder osv. Og der er selvfølgelig også mange eksempler på uenighed, som netop skyldes et eller flere af disse forhold. Det rummer min undersøgelse også eksempler på, og det er oplagt, at når man konstaterer sådanne former for uenighed fx ved gennemførelsen af en vignetundersøgelse i en kommune, så skal man målrettet sætte ind med fx udstedelse af nye regler eller med efteruddannelse. Vignetundersøgelsen er et godt redskab til at afsløre behov for klargøring af regler eller behov for efteruddannelse (Ejrnæs 2004:214-215 og 216-218).

I forhold til det principielle spørgsmål om grundlaget for det faglige sociale arbejde er det vigtigste resultat imidlertid, at der også er mange eksempler på uenigheder, der skyldes forskellige personlige holdninger. Med hensyn til disse personligt forankrede holdninger vil hverken ny lovgivning eller nok så meget efteruddannelse betyde, at man kan sikre ensartede analyser og ensartede afgørelser eller handlinger fra fagpersonernes side. De bagvedliggende forskellige holdninger er nemlig hos den enkelte medarbejder knyttet sammen med en række individuelle erfaringer fra det hidtidige professionelle arbejde med børn, erfaringer fra egen barndom og evt. erfaringer med egne børns opvækst.

Disse holdninger ligger dybt og lader sig hverken umiddelbart påvirke af ny lovgivning, efteruddannelse eller nye regler. De forskellige holdninger vil desuden ofte afspejle en værdikonflikt, som også eksisterer i den almindelige befolkning. Derfor kan disse forskelligheder hverken lovgives eller uddannes væk. Disse forskelligheder er et faktum, og hvis ikke man åbent erkender, at de eksisterer, har de en række negative konsekvenser.

Illusionen om ensartethed har konsekvenser

Hvis man tager den holdningsmæssige splittelse, som er dokumenteret i denne undersøgelse alvorligt, bliver man efter min mening i socialsektoren nødt til at forholde sig til, om man fortsat skal blive ved med at agere som om, at forskellige vurderinger og afgørelser er undtagelser, hvis fremkomst man kan forebygge gennem ændret lovgivning, ændrede regler for sagsbehandling eller bedre (efter)uddannelse. Selvom man umiddelbart kan mene, at det jo ikke kan gøre nogen skade at have den ambition, at man gennem øget faglighed vil skabe ensartethed i alle faglige afgørelser, så mener jeg, at det er problematisk af fire grunde:

* Hvis man tror, at alle former for uenighed om problemopfattelse og handlingsforslag i det sociale arbejde kan udryddes gennem ny lovgivning, ændrede regler eller efteruddannelse, så kommer de faglige diskussioner aldrig til at dreje sig om de centrale problemer omkring hvilke der eksisterer store holdningsmæssige uoverensstemmelser. Vi risikerer i stedet for at få u hensigtsmæssige ad-hoc-løsninger, som består i, at man blot rutinemæssigt foreslår nye undersøgelser af området, ny lovgivning, ændrede regler eller efteruddannelse, mens det egentlige problem, at både fagfolk og lægfolk er rygende uenige om disse spørgsmål, ikke behandles seriøst.

* Hvis standardreaktionen på klager over uensartet sagsbehandling er, at forskelsbehandlingen er en undtagelse, som man snarest vil rette op på, så reproducerer man illusionen om, at der *kan* skabes en ensartet korrekt praksis i det sociale arbejde. Det fører til, at det sociale arbejde bliver utroværdigt, fordi der i praksis hele tiden vil forekomme uensartede afgørelser, der så bliver opfattet som tegn på den faglige uformåenighed blandt de professionelle. Pressens bestandige påpegning af den uensartede praksis kommer til at miskreditere socialrådgiverfaget.

* Hvis man inden for det sociale arbejde opretholder ideen om, at uddannelsen, lovgivningen og reglerne sikrer den ensartede behandling, fremmer det en uheldig skræmsikkerhed med hensyn til problemopfattelse og handlingsforslag hos den enkelte socialrådgiver, der ikke kan eller tør medtænke muligheden for, at der kan være uenighed om centrale spørgsmål. Det betyder, at problemopfattelsen bliver unanceret.

* Der kan opstå pseudokonsensus; dvs. konsensus, der dækker over enighed (om de lette spørgsmål) på overfladen og manglende bevidsthed om grundlæggende uenigheder. Når den grundlæggende uenighed overhovedet ikke opdages eller bevidstgøres, dækker det over, at man ikke drøfter de spørgsmål om hvilke der kan opstå uenighed, således at de vigtige spørgsmål ikke bliver drøftet, før det er helt nødvendigt at træffe en beslutning, som så ofte kan blive en "hovsa-løsning". Eller det dækker over, at man stopper drøftelsen med at opnå enighed om "mindste fællesnævner", der ofte kan være en form for "ikke-handling", fx at beslutningen udskydes, at der kræves flere oplysninger, eller at man må se tiden an. Resultatet er en pseudo-enighed, der udhuler fagligheden.

* Hvis udgangspunktet for socialrådgiverens samtale med klienten er, at der kun findes hendes egen faglige vurdering af problemet og hendes egen faglige vurdering af, hvad der bør gøres ved det, og det kun er den vurdering, socialrådgiveren videregiver til klienten, så er muligheden for en åben kommunikation mellem klient og socialrådgiver ødelagt. Især kan socialrådgiveren umuligt vise åbenhed og parathed til at forstå alternative opfattelser af problemet og holdninger til, hvad der bør gøres. Kort udtrykt kan man vel sige, at udelukkelsen af alternative synsvinkler umuliggør, at man kan udvise empati i forhold til klienter, der har en anderledes opfattelse end en selv.

Hvis vi opretholder en illusion om, at vi via bedre lovgivning, mere efteruddannelse eller mere kvalitetssikring kan udrydde forskelligheden og modsætningerne mellem holdninger, betyder det, at vi får et dårligt udgangspunkt for konstruktivt at tackle uenigheden. Vi opfatter uenigheden og diskussionen som et tegn på, at der er noget galt, i stedet for at opfatte den som et sundhedstegn, der viser parathed til at forholde sig til de sværeste og mest komplicerede spørgsmål i det sociale arbejde.

Konklusionen er derfor, at en illusion om at man gennem lovgivning, uddannelse eller kvalitetssikring kan sikre ensartetheden, er skadelig og blokerer for, hvordan man konstruktivt skal forholde sig til de holdningsforskelle i socialt arbejde, som er et faktum. Efter min mening bør et forsøg på at nyformulere indholdet i socialrådgiverfagligheden inkludere et krav om bevidsthed om og refleksion over de holdningsmæssige forskelle, en legitimering af holdningsmæssig uenighed og kompetence til at bruge denne forskellighed konstruktivt.

Udvikling af redskaber til at håndtere uenighed

Faglighed kan ikke garantere ensartede afgørelser. Tværtimod er der risiko for, at illusionen om faglighed som et værn mod forskellige afgørelser kan føre til, at medarbejderne inden for den sociale sektor bliver dårlige til at opdage uenigheden og behandle den konstruktivt. Anerkendelse af, at holdningsmæssig uenighed er et grundvilkår i socialt arbejde, giver derimod mulighed for at lægge vægt på, at uenighed opdages, og at det analyseres, hvilken form uenighed, der er tale om. Denne analyse kan så give mulighed for at identificere og udskille på den ene side de former for uenighed, der kan udryddes gennem oplysning, kurser, efteruddannelse og kvalitetssikring; og på den anden side identificere og udskille de former for uenighed, som man må acceptere at leve med og lære at bruge konstruktivt.

Jeg har i min undersøgelse kunnet identificere tre forskellige former for holdningsmæssig uenighed. For det første er der holdningsforskelle, der skyldes, at medarbejderne har forskelligt vidensgrundlag, og at nogle medarbejders holdning simpelthen skyldes ukendskab til bestemte behandlingssteder, til bestemte metoder, til resultaterne fra evalueringsundersøgelser, til en bestemt lovgivning, eller til bestemte psykologiske eller samfundsmæssige teorier. Undersøgelsen rummer en del eksempler på uenigheder, som formentlig kunne minimeres, hvis en bestemt form for viden kunne spredes til alle medarbejdere.

For det andet er der holdningsforskelle, der skyldes mangel på regler eller procedurer for behandling af bestemte problemer, som ikke er så hyppigt forekommende, at der automatisk dannes en rutine. Denne type holdningsforskelle vedrører problemsituationer, der gentager sig, men som ikke er dagligt forekommende. Disse situationer forekommer relativt sjældent for den enkelte medarbejder, som derfor slet ikke opøver nogen rutine i at tackle denne type situation. Problemsituationerne er kendetegnet ved at have de samme grundtræk, som den almindelige medarbejder bare aldrig når at blive fortrolig med.

Undersøgelsen rummer et meget godt eksempel på denne form for holdnings-uenighed, idet der er uenighed om, hvad der bør gøres, når et barn ikke er blevet hentet i daginstitutionen en halv time efter institutionens lukketid. Uenigheden skyldes, at man ikke har klare regler for, hvad pædagogen skal gøre i denne ellers helt forudseelige situation. Det er samtidig hævet over enhver tvivl, at regelsætning (en bureaukratisering) med fastlæggelse af en procedure, for hvad medarbejderen, der lukker institutionen, skal gøre, og en fastlæggelse af ansvaret for, hvad der bliver gjort, ville give mere tryghed og større retssikkerhed for såvel pædagoger som forældre og børn (Ejrnæs: 210-215).

For det tredje er der i en række tilfælde tale om holdningsforskelle, der hovedsagelig er baseret på personlige værdier eller individuelle præferencer. Holdningen til hvorvidt pædagogen bør stille sig mellem faderen og barnet i Emil-casen, er et meget godt eksempel på denne type holdningsforskelle. Det er hævet over enhver tvivl, at medarbejderne har meget forskellige holdninger til, hvad pædagogen bør gøre afhængig af, om faderens afstraffelse af hans søn krænker deres personlige værdier, men holdningen er også afhængig af, hvilken værdi de tillægger privatliv. Holdningen er endelig afhængig af forholdet til mænds voldelige adfærd, om man fx bliver bange eller vred osv.

Det er imidlertid oplagt, at også andre spørgsmål på samme måde både udfordrer værdier og samtidig vækker stærke følelser. Det gælder fx spørgsmålet om at tage kontakt til socialforvaltningen. Medarbejderens personlige værdier i forhold til dette spørgsmål vil være afhængig af, hvilke oplevelser medarbejderen selv har haft med det offentlige system i rollen som klient eller bruger, og hvordan hun stiller sig til, at hun må afgive opgaver, som hun altså ikke længere vil prøve at løse inden for eget regi.

I undersøgelsen er netop spørgsmålet om inddragelse af en ny fagperson eller underretning af socialforvaltningen nogle af de spørgsmål, der ofte splitter faggrupperne meget kraftigt, hvilket må tages som udtryk for, at det også for denne type spørgsmål er personlige holdninger, der i stort omfang er baseret på følelser, der spiller en afgørende rolle. Denne type holdningsforskelle kan ikke udryddes hverken gennem lovgivning, nye direktiver, bedre uddannelse eller kvalitets sikring. Denne type holdningsforskelle vil altid eksistere, fordi de afspejler værdikonflikter, der findes generelt i befolkningen. Derfor er opgaven, at det legitimeres at give udtryk for holdninger på disse områder i det faglige forum, således at fagligheden består i en forpligtelse til at medtænke de alternative holdninger som andre medarbejdere giver udtryk for.

Derved bliver der større sikkerhed for, at den medarbejder, som er ansvarlig for arbejdet med sagen, er opmærksom på de forskellige holdninger og dermed får bedre mulighed for at forstå familiens situation, vise indlevelse og kunne medinddrage familiemedlemmerne i arbejdet. I alle tilfælde vil legitimeringen af de alternative holdninger også betyde, at der bliver større mulighed for, at børns og forældres synsvinkler og holdninger bliver opdaget og derfor inddraget i det helhedssyn, som socialrådgiveren kan anlægge.

Udviklingen af en organisationskultur, der tilskynder til at give udtryk for uenighed i stedet for ukritisk at værdsætte konsensus, giver en lang række muligheder for at fremme fagligheden ved at sikre en mere nuanceret opfattelse af problemerne og ved at give muligheder for at afsløre brug af faglige argumenter for at fremme personlige holdninger.

Nuanceringen af både beskrivelse og analyse i det faglige og tværfaglige samarbejde er en direkte konsekvens af at bruge forskelligheden og uenigheden konstruktivt. Men det vigtigste aspekt er, at både forældre og børn gennem fremlæggelse af både forskellighed og uenighed opmuntres selv at formulere deres opfattelse af problemerne og give udtryk for deres personlige holdning til, hvilken form for støtte, de vil kunne bruge (Ejrnæs 2004: 212).

Vigtigt at legitimere uenighed

Det er vigtigt, at man i det sociale arbejde legitimerer uenigheden, og at man bestræber sig på hurtigt at identificere hvilken form for uenighed, der er tale om. Hvis der er tale om holdningsmæssig uenighed, der er baseret på manglende eller forkert viden, så er det oplagt, at man gennem efteruddannelse eller bare afholdelse af interne kursusdage eller gennem afholdelse af oplysningsmøder kan skabe et fælles informationsniveau for alle medarbejdere og dermed udrydde holdningsforskelle og misforståelser i samarbejdet. Hvis der er tale om mangel på regler, der præciserer procedurer og metoder i forhold til forholdsvis sjældent forekommende standardsituationer er det vigtigt, at der hurtigt tages initiativ til at tydeliggøre gamle regler eller udforme nye regler og gøre dem let tilgængelige, så man altid har mulig-

hed for at konsultere dem i det øjeblik situationen opstår.

Hvis uenigheden derimod skyldes personlige holdninger, der overvejende er baseret på individuelle præferencer, der afspejler modstridende samfundsmæssige værdier, er det en illusion at forestille sig, at man kan udrydde uenigheden. Det er ufagligt.

Man kan derimod blive bedre til at identificere denne form for uenighed, og man kan blive bedre til efterfølgende at håndtere uenigheden, således at forskelligheden i holdninger bruges til at sikre, at både forældrenes og børnenes synsvinkel på problemerne inddrages, og at faglige argumenter ikke misbruges til at fremme personlige holdninger. Det er fagligt.

Problemet er ikke, at der er forskellige holdninger og på nogle punkter også uensartet praksis i socialt arbejde. Problemet er, at myten om faglig enighed er en hindring for at erkende det, og at der derfor opstår pseudo-konsensus, som er skadelig for det sociale arbejde.

Udfordringen er at erkende, at uenighed inden for socialt arbejde er et grundvilkår, og at faglighed er at erkende dette og legitimere uenigheden og udnytte forskelligheden konstruktivt.

Litteratur:

Ejrnæs, Morten (2004): *Faglighed og tværfaglighed - Vilkårene for samarbejdet mellem pædagoger, sundhedsplejersker, lærere og socialrådgivere*, København, Akademisk forlag.

Hagen, Ulla. & Johansen, Adam (2003): *Nyuddannede socialrådgiveres møde med praksis*. København: Den sociale Højskole.

Jergeby, Ulla (1999). Att bedöma en social situation - Tillämpning av vinjetmetoden, Socialstyrelsen, Centrum för utvärdering av socialt arbete. CUS-skrift 1999:3.

Järvinen, Margaretha (2004): Hjælpens univers - et magtperspektiv på mødet mellem klient og system I: Anna Meeuwisse og Hans Swärd (red.) *Perspektiver på sociale problemer*, København, København, Hans Reitzel.

Retssikkerhed i socialt arbejde med unge dømt til ungdoms-sanktion

Af Marianne Højland
cand.scient.soc.
mariannehojland@hotmail.com

BLÅ BOG

Marianne Højland (f. 1951), uddannet socialrådgiver og cand.scient.soc. Har arbejdet en række år som metodiklærer på Den Sociale Højskole, København. Arbejder nu free-lance.

Tallene i parentes henviser til noterne sidst i artiklen

Denne artikel bygger på mit speciale fra 2003 ved Den Sociale Kandidatuddannelse: Retssikkerhed og metode - socialt arbejde med ungdomssanktionen. Specialets første del er et teoretisk litteraturstudie, der har som mål at indkredse et retssikkerhedsbegreb, der kan bruges i forhold til velfærdsrettens skønsbaserede, og også ofte rationerede (dvs. ressourceafhængige) ydelser. Specialets anden del er en empirisk undersøgelse, der undersøger hvilken betydning hensynet til retssikkerhed har for sagsbehandlernes konkrete arbejde. Undersøgelsesfeltet i specialet er afgrænset til socialt arbejde med unge kriminelle, der er idømt en ungdomssanktion efter Straffelovens paragraf 74 a. (1)

Den empiriske undersøgelse er baseret på syv kvalitative interviews med sagsbehandlere i fire kommunale forvaltninger fra fire forskellige amter placeret i forskellige dele af landet. De fire kommuner har alle været præget af store problemer med ungdomskriminalitet.

Straf eller behandling

Med Ungdomssanktionens vedtagelse omdefineres de unge fra kriminelle til ansvarløse unge, og sanktionen er derfor ikke en straf, men en behandling, der skal hindre den unge i at fortsætte en kriminel karriere. Det handler om (gen)opdragelse i samfundsregi, og en forestilling om forebyggelse gennem opdragelse i et behandlingsforløb, hvis indhold og længde er overladt de sociale myndigheder (ROU 2001).

I forhold til sårbare og udsatte grupper bliver der ofte foreslået indsatser, som indeholder adfærdsregulerende tvangselementer, der hævdes at være integrerende/resocialiserende, men som i sin konsekvens kan føre til ulighed og yderligere marginalisering og eksklusion. De adfærdsregulerende og tvangsprægede indslag hævdes i den behandlingsideologi, som ungdomssanktionen er båret af, nødvendige med henvisning til de udsatte gruppers svagheder og deres manglende evne til at vurdere og arbejde for egne behov. Som sanktionsfuldbyrder skal sagsbehandleren støtte og hjælpe den unge i denne udvikling, eftersom sagsbehandlerne har ansvaret for tilrettelæggelse og gennemførelse af behandlingsforløbet, og for at det ikke vendes til/bliver til straf. Sagsbehandlerens sanktionsfuldbyrdelse skal ske med en kæde af ydelser, der dels er baseret på vurderinger og skøn, dels på begrænsninger i udbud. Disse ydelser kan derfor være vanskelige at vurdere i et traditionelt retssikkerhedsperspektiv.

I spændingsfeltet mellem straf og behandling ligger således konflikten mellem rettigheder og behov. I tilrettelæggelsen og gennemførelsen af en individuel behandlingsindsats overfor de unge kriminelle, kan der ligge et skjult kontrolsystem, og med påstand (og forventning) om behandling og resocialisering kan der i stedet gennemføres forløb, som i virkeligheden har mere karakter af straf og repression. Det sætter sagsbehandlerens prioritering af de unges retssikkerhed i fokus.

Mit ønske med specialet har været at finde ud af, hvordan et begreb som retssikkerhed kan indholdsbestemmes og anvendes af socialarbejdere til gennem et veltilrettelagt metodisk arbejde at sikre, at ungdomssanktionens mulige potentiale udnyttes til en resocialiseringsindsats overfor en svært belastet gruppe unge. Jeg skal derfor understrege, at jeg ikke på forhånd vil afvise, at der findes en gruppe unge svært kriminelle, der har brug for en foranstaltning, der fastholder dem - og socialforvaltningen - i et længerevarende behandlingsforløb, som det ungdomssanktionen foreskriver. Jeg sætter ikke spørgsmålstegn ved,

at de unge skal have hjælp. Men er optaget af, om de får hjælp, eller om behandlingstermen mere tjener til at skjule straf og undertrykkelse af de unge. Og om sagsbehandlere med ungdomssanktionen bliver en aktiv del i (eller lader sig misbruge til) - at medvirke til en skjult udvidelse af strafferammen og dermed til at føre socialt arbejde ud af et mere repressivt spor.

Artiklen er et forsøg på at uddrage relevante pointer af et speciale på 140 sider. Det siger sig selv, at mange uddybende diskussioner, argumentationer, temaer og empiriske konkretiseringer derfor ikke har fået plads. Det har ikke været muligt at koncentrere artiklen om den empiriske undersøgelse, da den hviler på en teoretisk diskussion af begrebet retssikkerhed og opstillingen af et retssikkerhedsideal i forhold til velfærdsstatslige ydelser.

Artiklen *første del* handler derfor om, hvorfor det er så vanskeligt, men omvendt også å nødvendigt, at vurdere velfærdsrettens serviceydelse i et retssikkerhedsperspektiv. *Anden del* beskriver kort et retssikkerhedsideal for disse ydelser. Det centrale her er måske, dels retssikkerhedsværdien kvalitativ mindstestandard, dels at jeg indsætter sagsbehandlernes metodiske tilgang til arbejdet som en retssikkerhedsgaranti. *Tredje del* er uddrag fra specialets empiriske del, der belyser samspillet mellem sagsbehandlernes metodiske tilgang til arbejdet og prioriteringen af de unge sanktionsdømtes retssikkerhed.

Begrebet retssikkerhed og velfærdsstaten, der også kan være "ond"

Begrebet retssikkerhed tænkes typisk med afsæt i den forståelse af begrebet, som knytter sig til retsstaten og en klassisk liberal statsopfattelse. Den traditionelle retssikkerhedsidé er knyttet til den form for forvaltningsudøvelse, der handler om indgreb/myndighedsudøvelse, og retssikkerhedsbegrebet i retsstatstænkningen bygger derfor grundlæggende på en konfliktopfattelse: Der er behov for at sætte grænser mellem "den onde stat" og borgerne, at beskytte borgerne mod den onde stat, og dens mulige vilkårlige og unødige overgreb. Centrale værdier i retssikkerhedsbegrebet er derfor at sikre borgeren forudsigelighed i retsanvendelsen, sikre lovhjælp, beskytte mod vilkårlige indgreb, sikre saglig forvaltning, ligebehandling og proportionalitet mellem mål og midler (Henrichsen:1997; Dalberg-Larsen: 1994; Eske-land:1989).

Retssikkerhed baseret på disse værdier lader sig i en vis udstrækning praktisere med "den typiske retsstats ret", der er normrationel: Den indeholder et retsfaktum og en retsfølge og et begrænset tolkningsrum. Den type lovgivning kendes også i socialt arbejde: tildeling af børnetilskud, folkepension, arbejdsløshedsunderstøttelse osv. Klienterne kan uden de store vanskeligheder kende deres rettigheder. Og disse ydelser er i princippet ikke ressourceafhængige. Hvis lovens betingelser er opfyldt, kan man ikke få afslag med henvisning til manglende ressourcer,

Den normrationelle lovgivning og den beslutningsmetode, der knytter sig hertil, lider i sin ekstreme form af rigiditet og ufølsomhed overfor menneskelige hensyn i beslutningsprocessen, og har derfor også svært ved at tilpasse sig forandringer i omverdenen. Den dur f.eks. ikke, når det handler om den kæde af delbeslutninger vedrørende behandlingsformer, initiativer og ydelser, der skal tages i brug i forhold til komplekse sociale problemer med individuelt præg, som f.eks. de problemer, som de unge sanktionsdømte typisk har. Socialretten er derfor domineret af en mål-middel-orienteret-lovgivning (målangivelser kombineres med anviste midler til at nå målene) og en beslutningsproces, der er domineret af professionelle kundskaber, faglige bedømmelser og skøn. De professionelle kundskaber beror her på de relevante professioner, f.eks. sagsbehandlere og deres fagkundskab.

Tildelingen af disse serviceydelser beror desuden ofte på udbud og efterspørgsel, hvorved det offentlige kun er forpligtet til at imødekomme krav fra borgerne i den udstrækning, der er ressourcer til det. Det man har ret til, er således: en rationeret ydelse - et langt mere upræcist begreb end en rettighed.

Oven i den uklarhed, der følger af skønsvurderinger og ressourceafhængighed, kommer så yderligere en barriere, når talen er om retssikkerhed, den ideologi, som velfærdsstaten og dermed også velfærdsretten rider på: I modsætning til retsstaten bygger velfærdsstaten på en "harmonioptagelse": at staten kun vil borgerne det bedste. Retssikkerhedsstankegangen er derfor ikke et selvfølgeligt led i en velfærdsretlig tankegang. Velfærdsstats-ideologien er bl.a. forestillingen om, at staten udøver godhed og omsorg overfor den enkelte på vegne af fællesskabet i velfærdsstaten. Borgerne skal ikke beskyttes *mod* staten, borgerne skal beskyttes *af* staten, "den gode stat". (Henrichsen: 1997:71)

Men, velfærdsstaten har ikke kun godhed for sine borgere: "Velfærdsstaten bygger i betydelig grad på en

paternalistisk tankegang: Det lægges ofte til grund, at folk ikke kender eller forstår deres eget bedste, og at de ikke er i stand til at varetage egne interesser", (Kjønstad og Syse 2000: 30). Mead (1997) understreger, at paternalistisk prægede ydelser i højere grad har fokus på klienternes forpligtelser frem for deres rettigheder. Klienterne har brug for hjælp (uligheden i samfundet og livsbetingelserne erkendes), men de har også brug for struktur. Paternalismen stiller derfor i realiteten spørgsmålstegn ved, at borgerne har evnen/kompetencen til at tage vare på sig selv. Socialpolitik med paternalistisk indhold er derfor præget af en mere aggressiv vilje til at fastholde og gennemføre de vedtagne samfundsværdier. Rummet til andre værdier og til accept af forskellighed er derfor mindre. Udgangspunktet er, at den enkelte deler samfundets værdier, at den enkelte og samfundet har fælles interesser.

Kommunerne som formidlere af velfærdsretten

Når udgangspunktet for velfærdsretten er, at der er ulighed i samfundet og desuden, at de svage borgere ikke evner at tage vare på sig selv, forudsætter det regler, der kan udjævne ulighederne, og myndigheder hvorigennem rettighederne kan formidles. Det, der således primært skiller de to retsbegreber, er den måde, hvorpå rettighederne fordeles til borgerne i henholdsvis retsstat og velfærdsstat (Hyden 1998). I modsætning til velfærdsrettens rettigheder formidles retsstatens rettigheder direkte til borgerne.

Den velfærdsretlige regulerings udgangspunkt i et syn på borgerne, som i visse henseender beskyttelsesværdige subjekter, eller svage grupper, der har brug for hjælp og støtte for at få deres rettigheder opfyldt og behov tilgodeset, har som konsekvens, at rettighederne ikke gives direkte til borgerne, men til velfærdsstatslige myndigheder, der så skal varetage borgernes rettigheder og pligter. "Vi får en av myndigheterna administrerad responsiv rätt", skriver Hydén (1998: 67).

Det er kommunerne, der i henhold til grundlovens paragraf 82 og under statens tilsyn er tillagt retten til at styre det socialretlige område. Men der er tale om selvstyre i forhold til statsforvaltningen, ikke i forhold til lovgivningsmagten, og kommunerne kan altså ikke sætte sig udover de love, som Folketinget har vedtaget. (2)

Koch problematiserer selvstyre tankeens ideologi med henvisning til at mange svage borgere, f.eks. sociale klienter, netop ikke er stærke brugere, der kan udøve deres nærdemokratiske rettigheder på lokalt plan. "Ikke mindst når det gælder de rationerede rettigheder, kan der være al mulig grund til at spørge, om svage gruppers interesser overhovedet kan varetages på en retssikkerhedsmæssigt betryggende måde i det lokale selvstyres rammer og ved hjælp af en regulering, hvorefter man uden effektive statslige kontrolmuligheder indskrænker sig til at pålægge kommunerne nogle ret diffuse forpligtelser uden samtidig at angive nogle modsvarende individuelle rettigheder", (Koch 1995:177).

Et andet problem er, hvorvidt kommunerne har de økonomiske muligheder for at leve op til lovgivningens intention. Kommunerne råder over kommunekassen, og har også, indtil den nuværende regerings skattestop, rådet over den kommunale skatteprocent, indenfor rammerne af en regeringsfastlagt mere overordnet skattepolitik. Kommunernes modvilje imod rettighedsbaseret lovgivning skal ses i dette økonomisk orienterede lys, idet lovgivning, der giver borgerne rettigheder, i en vis udstrækning vil fratage kommunerne prioriteringsfrihed.

Behov for at beskytte borgerne mod velfærdsstaten

Med velfærdsrettens mål-middel-orientering som det retlige udgangspunkt og kommunerne som den institutionelle ramme for arbejdet bygges der på "troen på de gode myndigheder". Det giver vanskeligheder med at se behovet for at beskytte borgerne mod disse myndigheder. Hydén (1998: 73) taler om, at den fleksibilitet, der følger af en mål-middel-orienteret lovgivning kan øge myndighedernes diskretionære magt: I stedet for at være de svages værn, kan myndighederne komme til at fungere som den stærkes værn mod forandringer i eksisterende magtforhold eller efter en logik, der forsvare systeminteresserne, (f.eks. ved at indstille den unge til en ungdomssanktion på trods af viden om manglende behandlingstilbud, eller på trods af viden om manglende behandlingsresultater). Eller alene basere sig på systemets egen logik - og ikke f.eks. inddrage de unge, deres erfaringer og erkendelser fra egen livsverden. Der findes ikke garantier i systemet for, at sociale myndigheder varetager og effektuerer borgernes rettigheder.

En fare ved den velfærdsstatslige regulering er altså, at den kan blive vendt mod individerne selv. Det gør det både rimeligt og vigtigt at finde en måde, hvorpå velfærdsrettens ydelser kan vurderes i et retssikkerhedsperspektiv. Som Koch skriver: "At det er rimeligt at vurdere også velfærdsretlige problemstillinger ud fra en retssikkerhedsorienteret synsvinkel, finder jeg imidlertid ikke anledning til at sætte spørgsmålstegn

ved, selvom det på grund af reglerens struktur ikke uden videre forekommer naturligt. Sondringen mellem indgreb og positive ydelser er efter min opfattelse alt for kategorisk, og det retsstatslige begrebsapparat er slet ikke indrettet på at opfange det faktum, at fraværet af positive ydelser kan have karakter af eller som i kriminalretten ligefrem føre til indgreb", (Koch 1997: 36).

Et retssikkerhedsideal for velfærdsrettens ydelser

Jeg har i mit speciale taget udgangspunkt i et retssikkerhedsideal, som er formuleret af den norske dr. jur. Ståle Eskeland (Eskeland 1989) i en fængselsretslig afhandling. (3) Eskeland opstiller tre retssikkerhedskrav, som han kalder værdirigtige. Det vil sige, de indeholder værdier, som må respekteres, uanset om de er formuleret eller anerkendt i lovgivningen. De tre krav er: respekt for personlig integritet, lighed, og et krav om kvalitativ mindstestandard.

Udover de værdirigtige retssikkerhedskrav opstiller Eskeland kravet om retsrigtighed, idet han understreger, at kravene til afgørelser værdirigtighed får en særlig vægt, jo mindre præcis lovgivningen er formuleret.

Kort beskrevet er indholdet i de værdirigtige retssikkerhedskrav følgende:

Respekt for den personlige integritet:

Respekt for den personlige integritet er ikke et særlig præcist begreb hverken i juridisk eller i almindelig sprogbrug. Ikke desto mindre er det selve kernen i et retssamfunds mest fundamentale normer. Blennberger (2001:224ff) understreger, at respekt for borgernes integritet "är kulturellt allmäns gods", og han sætter det synonymt med værdighed, som er det ord, der også er benyttet i de danske oversættelser af Menneskerettighedskonventionen og Konventionen om børns rettigheder.

Blennberger fremlægger et nærmere indhold i værdighedsbegrebet gennem følgende centrale aspekter: *Selvbestemmelse og frihed*, retten til at afgøre sit livs anliggender. Blennberger angiver to forbehold for denne ret: Dels at den kun gælder så langt, at den i sin konsekvens ikke forhindrer andres ret til det samme. Dels tager han forbehold, når selvbestemmelse får et selvdestruktivt indhold i kombination med, at personen ikke kan skønnes "beslutskapabel". Blennberger knytter selvbestemmelse og frihed til *Ret til frihed fra manipulation*. Det vil f.eks. sige kritisk opmærksomhed på personlighedsomformende behandlingsteknologier.

Ret til en privatsfære, som ikke er tilgængelig for offentlige myndigheder eller for medborgere. Det er en ret, der i en dansk kontekst er beskyttet i f.eks. reglerne omkring tavshedspligt og personregisterloven. Men ifølge Blennberger, bør den også ligge i tilbageholdenhed og omhyggelighed, når det gælder vurdering af menneskers livssituation og egenskaber.

Respektfuld og ligeværdig behandling: Det handler her ikke om, at man underkender den ulige og asymmetriske magtrelation mellem sagsbehandler og klient, men om frihed fra hierarkisk mentalitet og fra en "nedladende, nonchalant eller mekanisk" adfærd.

Ret til ressourcer og velfærd, som betyder ret til et værdigt liv i betydningen samfundsmæssig og kulturel deltagelse.

Ifølge Blennberger fremhæver den svenske "socialtjänstlagens portalparagraf" respekten for menneskers selvbestemmelse og integritet. Det er ikke muligt på samme måde at finde respekten for menneskers integritet klart formuleret som formål i dansk sociallovgivning. Men begrebet indgår - formuleret som værdighed - i Børnekonventionen, som Danmark ratificerede til ikrafttræden august 1991. De værdier, der knytter sig til børnekonventionen, har derfor prioritet i sagsbehandlerens skønsarbejde.

Lighed

Værdien om lighed er et bærende princip i velfærdsstatstænkningen. Men lovgivning, som giver forvaltningen vid adgang til individuelle skønsvurderinger, gør det umiddelbart vanskeligt at tænke i et krav om lighed. Skytte (2002:61ff) operationaliserer begrebet i fire forskellige typer lighed:

Ontologisk lighed er et normativt ideal - alle menneskers ukrænkelige ret til at blive behandlet lige og værdigt alene i kraft af deres eksistens. At blive behandlet lige og værdigt handler om anerkendelse af egne værdier, om retten til at indgå i det retlige fællesskab som ligeværdig person og til at følge sin egen

vision om "det gode liv", der ikke kan anvises af eksperter. Idealet om ontologisk lighed er derfor også en advarsel mod professionsnormer, der tilsidesætter eller ikke lader klienterne komme til orde, ikke lytter til klienternes opfattelse af problemerne og medinddrager dem i det konkrete sociale arbejde. I en operationalisering af den ontologiske lighed ligger således kravet om dialog.

Princippet om dialog, klienternes medvirken og indflydelse er lovfæstet i retssikkerhedslovens paragraf 4 fra 1997 som grundlæggende for al sagsbehandling indenfor den sociale lovgivnings rammer, og dermed er det aspekt i idealet om ontologisk lighed også understreget.

Lighed i muligheder - Såvel den politiske som institutionernes virksomhed skal baseres på princippet om alle borgeres lige adgang til samfundets institutioner uanset deres religiøse, kulturelle, klassemæssige og økonomiske baggrund.

Lighed i vilkår: Udgangspunktet her er, at den reelle ligestilling mellem personer eller etniske, religiøse og sociale grupper i samfundet ikke sikres alene gennem formelle rettigheder (lighed i muligheder), hvorfor en målrettet indsats i forhold til underprivilegerede og udsatte grupper er nødvendig for at sikre lighed i vilkår.

Serviceovens paragraf 32 handler om gennem særlige indsatser at skabe lighed i vilkår med henblik på lighed i resultat for det enkelte barn. I Serviceovens paragraf 32 hedder det i stk. 1 "Formålet med at yde støtte til børn og unge, der har et særligt behov for dette, er at skabe de bedst mulige opvækstvilkår for disse børn og unge, så de på trods af deres individuelle vanskeligheder kan opnå de samme muligheder for personlig udfoldelse, udvikling og sundhed som deres jævnaldrende".

Lighed i resultat henviser til, at de underprivilegerede, der gennemløber en given proces også reelt opnår de samme goder, som resten af befolkningen jf. SEL § 32, som er refereret ovenfor.

Ungdomssanktionen er kun to år gammel, og der foreligger derfor ikke undersøgelser, der kan vise, om ungdomssanktionen som foranstaltning kan skabe lighed i resultat for de dømte. Der foreligger imidlertid internationale undersøgelser, som sagsbehandlere bl.a. kan støtte sig til som et led i vurderingen af, om ungdomssanktionen som foranstaltning kan medvirke til at give den unge "lighed i resultat". (4)

Kvalitativ mindstestandard

Værdikravene lighed og respekt for personlig integritet forholder sig til indholdet i forvaltningens afgørelser i mere "negativ" forstand. Det er derfor nødvendigt med et retssikkerhedskrav, der i positiv forstand omhandler indholdet i forvaltningens afgørelser. Eskeland kalder det et krav om kvalitativ mindstestandard og skriver: "Det er samtidig klart, at knappet på ressourcer kan føre til, at de traditionelle retssikkerhedskravene rettsrigtighed, likhet og respekt for personlig integritet kan bli krenket. Knappet på ressourcer kan også føre til, at forvaltningen bliver tvunget til å se bort fra de faglige hensyn som begrunner selve virksomheten, og dermed går over til å gjøre noe annet (som er mindre ressurskrevende). I disse tilfellene kan man med et bilde si at forvaltningen går over fra å seile med redusert seilføring (som den nesten alltid gjør) til å seile under falskt flagg. I disse tilfellene tilfredsstiller forvaltningens avgjørelser ikke det jeg foran har kalt et krav om *kvalitativ mindstestandard*." (Eskeland 1998.:66: forf. egen understregning).

Grænsen for, hvornår der "kun" er tale om politiske prioriteringsproblemer og problemer, der bør defineres som retssikkerhedsproblemer, er således ifølge Eskeland, når ressourcene/ indsatsen bliver så begrænsede, at forvaltningen gør noget andet, end den skulle i henhold til loven. Som eksempler nævnes f.eks. udsættelse med behandling af sager, som får konsekvenser for den, der venter. Eller når et fravær af positive ydelser bevirker, at potentialet i et regelsæt ikke kan udnyttes efter hensigten. Eskeland anfører som begrundelse for at tilføje kvalitativ mindstestandard som retssikkerhedskrav, at retsstatens retssikkerhedsbegreb "vil ikke fange inn hva jeg vil kalle en *grunnleggende tilleggsdimensjon* i forholdet mellom myndigheter og borgere i den moderne *velferdsstat*: Velferdsstaten har positive forpliktelser overfor borgerne - noe rettsstaten efter sitt ideindhold ikke hadde. Forpliktelsene kan være av høyst ulik art, men den idemessige begrundelse for dem er i alle tilfeller forestillingen om at staten skal tilføre borgerne noe positivt, gjøre tilværelsen for den enkelte bedre og tryggere og garantere en viss minimumsstandard når det gjelder tilfredsstillelsen av fundamentale goder. Forpliktelsene gjelder i forhold til alle", (Ibid.: 68).

Eskeland understreger, at det er i strid med velferdsstatens grundlæggende idé, hvis staten undlader at leve op til denne forpligtelse. Kravet om en kvalitativ mindstestandard er derfor ligesom kravet om re-

spekt for klientens integritet og kravet om lighed af fundamental betydning for opretholdelse af velfærdsstaten - og bør derfor også indgå som et retssikkerhedskrav på lige fod. Det skyldes desuden "at afgørelser som ikke tilfredsstiller kravet om kvalitativ mindstestandard, ofte vil innebære en betydelig *maktudøvelse* fra forvaltningen mod den enkelte", (Ibid.: 68 forf.s egen fremhævelse).

Spørgsmålet er herefter, hvem der skal definere, hvad der er kvalitativ mindstestandard. Henrichsen angiver tre muligheder:

En politisk bestemt mindstestandard, som overlader hele fortolkningsretten til den kommunale beslutningsproces.

En professionsbestemt mindstestandard, der "må bero på vedkommende professions egne vurderinger med hensyn til, hvad der - inden for de givne rammer - kan betragtes som det minimalt acceptable, for at der overhovedet kan ydes en forsvarlig behandling (...) ydelsen skal fagligt set være af en vis "forsvarlig standard", (Henrichsen 1997: 195).

En behovsbestemt mindstestandard, som kan være enten pligt til at yde i forhold til behov og ressourcer eller en ubetinget pligt til at yde, hvad der er nødvendigt uanset ressourcer. Henrichsen kalder denne fortolkning for den eneste meningsgivende, når der er tale om en mindstestandard for offentlige ydelser, men skyder samtidig selv tolkningen ned, med henvisning til at den strider mod den kommunale selvstyrelse.

Henrichsens konklusion er "at der på grundlag af rets-, ombudsmands-, og myndighedspraksis - vel må kunne hævdes en professionsbestemt mindstestandard for det offentlige udbud af velfærdsydelser (...)" (Ibid.: 201).

En professionsbestemt mindstestandard fremhæver det professionelle ansvar for de rette ydelsers tilstedeværelse i modsætning til opfattelsen af, at kun retsbestemte ydelser kan sikre klientens retssikkerhed. Ved fokusering på retsbestemte ydelser, som er stramt regulerede, underkendes det, at løsningen af sociale problemer kræver en aktiv individualiseret hjælp. Med tolkningen en professionsbestemt mindstestandard tildeler Henrichsen sagsbehandlerne retten til at fastholde den individualiserede hjælp, men forpligter samtidig sagsbehandlerne til aktivt at forholde sig til ydelsernes mindstestandard, som et led i sikringen af klienternes retssikkerhed - dels i kvaliteten i det sociale arbejde.

Respekt for personlig integritet og kravet om lighed er klassiske retssikkerhedskrav, som er nært knyttet til retsstaten, men som det efter min opfattelse er spændende at diskutere praktisk socialt arbejde i forhold til. Kravet om kvalitativ mindstestandard er i denne sammenhæng (det klassiske retssikkerhedsbegreb) en udvidelse af den traditionelle opfattelse af retssikkerhedskrav, og et krav, der sætter fokus på, at indholdet i forvaltningens arbejde bør tilfredsstille visse kvalitetskrav, da mangelfuld udfyldelse kan indebære en betydelig maktudøvelse fra forvaltningen mod den enkelte.

Der er en tendens i tiden til at være optaget af det processuelle og det immaterielle. Fokus er på værdier, som brugerinddragelse, anerkendelse, frihed - og nu i særdeleshed på retssikkerhed, som jeg også selv har fokuseret på. Det er tankevækkende tendens, fordi det sker i en tid, hvor de sociale ydelsers materielle indhold skæres ned. Netop her er det vigtigt at fremhæve værdikravet *kvalitativ mindstestandard*, fordi det understreger et materielt indhold i retssikkerhedsbegrebet.

Værdikravet kvalitativ mindstestandard er derfor centralt og viser sin betydning, når de fire retssikkerhedskrav sættes i samspil. Når retssikkerhedslovens paragraf 4 f.eks. stiller krav om, at kommunen skal inddrage borgeren i behandlingen af deres egen sag, så kan inddragelse uden et materielt indhold, der opfylder kravet til kvalitativt mindstekrav, føre til f.eks. disrespect for den personlige integritet, selvom loven er overholdt (retsrigtighed). Når den unge sanktionsdømte inddrages i beslutningen om placering på en sikret afdeling i to måneder med henblik på "udredning", men "udredningskompetencerne" ikke forefindes, så bliver det en meningsløs inddragelse i en meningsløs foranstaltning. Med kravet om kvalitativ mindstestandard understreges det, at materielle og processuelle krav til/i socialt arbejde netop ikke kun kan være materielle og processuelle, men fordrer et materielt indhold.

Metodisk arbejde som retssikkerhedsgaranti

Eskeland opstiller ved siden af retssikkerhedskravene en række retssikkerhedsgarantier, dvs. virkemidler, der eksisterer med henblik på at realisere retssikkerhedskravene. Retssikkerhedsgarantierne er opdelt i to

grupper.

Dem der sigter på, at den enkelte klient selv skal være i stand til at påvirke retssikkerheden i egen sag: sagsbehandlingsregler, klage regler, ombudsmandsinstitution og domstolskontrol.

Dem, der udgør rammebetingelserne for forvaltningens virksomhed og som virker uafhængigt af, om den enkelte klient selv foretager sig noget: reglerne, myndighedsfordelingen, offentlighed og tilsynsordninger.

Jeg skal ikke komme nærmere ind på disse "klassiske" retssikkerhedsgarantier, men understrege, at de fortsat er vigtige. I stedet vil jeg koncentrere mig lidt om den supplerende retssikkerhedsgaranti, som jeg har valgt at tilføje, nemlig sagsbehandlerne's metodiske tilgang til det sociale arbejde.

Det er min påstand, at en metodisk tilgang til arbejdet kan ses som en supplerende retssikkerhedsgaranti. Ved at arbejde metodisk kan sagsbehandlerne bidrage til klienternes retssikkerhed, idet de traditionelle retssikkerhedsgarantier ikke er tilstrækkelige, når det handler om velfærdsrettens ydelser. Ideen om at indtænke metodisk arbejde som en retssikkerhedsgaranti understøttes af bl.a. Henrichsen, der peger på nødvendigheden af at udvikle et sæt af "*professionsnormer*", der til enhver tid sætter de udøvende aktører - "frontliniepersonalet" i stand til at vælge og håndtere de optimale problemløsninger (...)" (Carsten Henrichsen 1997: 305, forfs. egen understreget.). Henrichsen diskuterer ikke begrebet profession, og det vil jeg heller ikke gøre her. Men jeg forstår Henrichsens brug af begrebet som synonymt med ordet erhverv og som ensbetydende med et krav om kvalitet og kompetence i arbejdsudførelsen. Synspunktet er således, at professioner, der er uddannelsesmæssigt funderet, skal kunne garantere kvalitet og kompetence i arbejdsudførelsen og ad den vej være med til at sikre klientens retssikkerhed.

Et centralt element i sagsbehandlerne's uddannelse og i socialt arbejdes selvforståelse er opfattelsen af, at det er nødvendigt at arbejde med en metodisk tilgang til sociale problemer, uanset det niveau problemerne befinder sig på. "Hänvisningar till en för socialt arbete specifik metodbaserad kompetens är ett centralt inslag i yrkesgruppens professionssträvden" (Bergmark og Lundström: 2001:74). Jeg har derfor valgt i specialet at afgrænse professionsnormer til at handle om sagsbehandlerne's metodiske tilgang til arbejdet.

Med sagsbehandlerne's metodiske tilgang til arbejdet som en retssikkerhedsgaranti understreges det, at sagsbehandlerne i deres daglige praksis også beskæftiger sig med at sikre de retssikkerhedskrav, der er opstillet i retssikkerhedsidealet. Ved at opstille metodisk tilgang til det sociale arbejde som en retssikkerhedsgaranti tydeliggøres det, at det konkrete sociale arbejde også er en del af den rets-skabende proces og dermed af sikringen af - i dette tilfælde: de unges retssikkerhed.

Jeg har i specialet taget udgangspunkt i den definition af metode, som Guldager (Guldager: 2002) har diskuteret og konkretiseret bl.a. i Uden For Nummer, nr. 5 (Guldager 2002). Jeg vil derfor ikke her gå nærmere ind i en diskussion af definitionen, men blot nævne, at den på den ene side kan opfattes som vanskelig, kompleks, omfattende, svær at operationalisere osv. Den kan på den anden side også læses meget enkelt, som tre velkendte krav til sagsbehandlerne's sociale arbejde: Nemlig kravene om, at en social indsats - uanset niveau - altid må hvile på:

1. En grundig problemforståelse.
2. En klar formulering af hensigter og mål med indsatsen.
3. Grundige og begrundede overvejelser over hvilke midler, metoder osv., der skal til for at nå målene.

At arbejde metodisk er ikke kun op til sagsbehandlerens gode vilje og kompetence. Bl.a. Øjvind Larsen (Larsen 1996) diskuterer på et idealtypisk niveau det krydspres fra hhv. loven, administrativt og politisk overordnede, faget og det civile samfund, som sagsbehandlerne er underlagt, når de skal arbejde med komplicerede sociale problemstillinger. Den diskussion må jeg imidlertid lade ligge her.

I specialet har jeg prøvet at vise, hvordan en mangelfuld metodisk indsats får konsekvenser for de unges retssikkerhed, dvs. fører til krænkelse af de opstillede retssikkerhedskrav. Dette skal jeg i den følgende sidste del af artikel give nogle eksempler på, idet jeg skal understrege, at det i mit materiale er ganske vanskeligt at isolere "overtrædelserne" til de enkelte retssikkerhedskrav: Det handler som oftest om et samspil af alle fire: respekt for den personlige integritet, lighed, kvalitativ mindstestandard og retsrigtighed.

Prioriteringen af retssikkerhed for de unge sanktionsdomme

Alle de sagsbehandlere, jeg interviewede, var optagede af, at de unge skulle have hjælp. De så de fleste unge som behandlingsegne, og de fleste så ungdomssanktionen som en potentiel vej for de svært belastede unge kriminelle som skulle prøves - hvor spinkelt håbet end syntes at være. Det følgende udsagn er et eksempel på denne tilgang. Sagsbehandler og forvaltning vurderer i første omgang, at den unge (der er kendt i systemet gennem længere tid) ikke er behandlingseget, men de vælger alligevel at lade en mere positivt indstillet samarbejdsinstitution få det sidste ord, for som sagsbehandleren fortæller:

- Vi syntes, at hvis der bare var en lille bitte spire, et lille bitte håb om, at vi sammen med ham kunne forandre hans situation, så skulle vi tage imod den.(...) Vi var meget uenige om det... med institutionen... om vi skulle lave den ungdomssanktion. De syntes der var en spire (...) og så syntes vi: ok.
- *I syntes ikke der var en spire?*
- Nej, det syntes vi ikke. Men vi kunne jo se - det kunne jo være vi tog fejl. Og vi syntes, det var synd, hvis vi tog fejl og han så ikke fik chancen, så denne her spire kunne gro noget mere.

Det mest overraskende i min (begrænsede) undersøgelse er til gengæld modsætningen mellem denne reelt meget positive vilje til at finde vej til at hjælpe de unge til et bedre liv, og en til tider stor mangel på en gennemtænkt og veltilrettelagt indsats. Det vil sige et fravær af en kvalificeret metodisk tilgang, der som konsekvens fører til indgreb i unges retssikkerhed og sår tvivl om, hvorvidt lovens mulige potentiale udnyttes.

Resocialiseringsarbejdet kræver en grundig problemforståelse som grundlag for den videre indsats. Men selvom analysen af sagsbehandlerne problemforståelse meget positivt viste, at sagsbehandlerne værdimæssige udgangspunkt for arbejdet med de unge er, at de skal tilbydes en målrettet indsats med henblik på resocialisering og integration i samfundet, så viser analysen af det empiriske materiale også, at det f.eks. er tvivlsomt, om sagsbehandlerne i deres arbejde relaterer til tilgængelig forskningsbaseret viden om de foranstaltninger, de sætter i værk.

Jeg har ikke eksplicit spurgt til sagsbehandlerne indsigt i foreliggende viden. Alligevel finder jeg det tankevækkende, at sagsbehandlerne i interviewene ikke selv begrunder deres arbejde med forbehold for eller positive tilgang til sanktionens konkrete mulighed for indholdsmæssig gennemførelse, med henvisninger eller nuanceringer i forhold til foreliggende viden. Kravet om at de iværksatte foranstaltninger på sigt skal sikre disse unge lighed - et krav, der både er en retssikkerhedsværdi, men også kan indlæses i servicelovens paragraf 32 - synes derfor forvaltet på noget løs grund. Selvom denne type viden er på et teoretisk og abstrakt niveau, der ikke har endelig udsigelseskraft i forhold til den enkelte klient, kan den give hjælp til belysning, analyse og forståelse af den konkrete problematik og de nødvendige indsatser. Dette element i det metodiske arbejde er derfor også et led i at sikre mod krænkelse af retssikkerhedskravene.

Den teoretiske viden er som nævnt alene retningsgivende på sit eget niveau. Den skal derfor sættes i spil med det konkrete kendskab til klienten, hans aktuelle situation, virkelighed, problemer og handlestrategier. Den konkrete viden skal søges med henblik på at anlægge et individuelt skøn og tilrettelægge en individuelt tilpasset hjælp. Det kræver metodisk bl.a., at den unge placeres centralt, ikke som objekt, men som et subjekt, der er ekspert i at vide, hvordan det er at leve netop dette særlige liv. Rent juridisk understøttes dette i servicelovens paragraf 32, stk. 2 og i retssikkerhedslovens paragraf 4.

Rent undersøgelsesmetodisk er det problematisk at vurdere sagsbehandlerne konkrete personkendskab alene ud fra interviews. Alligevel er det tankevækkende, at de paragraf-38-undersøgelser, som sagsbehandlerne udarbejder i forberedelsesarbejdet til ungdomssanktionen tilsyneladende overvejende bygger på foreliggende journalmateriale og indhentede erklæringer fra samarbejdspartnere. Det står således uklart, hvor tæt en kontakt der er mellem sagsbehandler og den unge i forløbet efter kriminaliteten og op til dommen, og det ses da heller ikke nødvendigvis som en forudsætning i arbejdet:

- *Hvordan har I inddraget de unge før de her beslutninger?*
- Det er der ikke tid til.
- *Det er der ikke tid til?*
- Nej. Det er der simpelthen ikke tid til...altså det er jo et forholdsmæssigt stort administrativt arbejde at lave en beskrivelse og vurdering af de her unge, og så at indstille til politiet.
- *Du siger, det er meget administrativt arbejde - men har du samtaler med den unge og familien i den*

forbindelse?

- Nej. Fordi den unge har været varetægtsfængslet. De er det jo ikke lige i vores lokalområde, og de er det jo fra den ene dag til den anden, og jeg kan jo ikke - ...det har vi ikke beredskab til at kunne gøre. Og så er der også det ved det, at vi har jo tit kendskabet i forvejen, og samarbejdet med vores eksterne samarbejdspartnere om de her unge. ...En grundig beskrivelse og vurdering... det er det, de kender til barnet og så min egen viden fra sagen, - hvor den tid, der går forud ligesom er afgørende for 38-undersøgelsen.

Materialet rummer eksempler på sagsbehandlere, der gør en del ud af at etablere en relation og få et konkret aktuelt kendskab til den unge, når dommen er faldet og den unge placeret på sikret afdeling. Begge dele som forudsætning for at få det konkrete kendskab, der er nødvendigt for at lave en sammenhængende social indsats - og sikre lovens intention om fleksibilitet i behandlingen. Men materialet rummer også eksempler på, at det er vanskeligt for sagsbehandlere at prioritere tid og kræfter til kontinuitet i arbejdet, hvorved kontakten begrænses til opfølgingsmøder. Det nødvendige "sammenhængende" arbejde bliver i stedet til en arbejdsdeling og en funktionel specialisering mellem sikret afdeling eller behandlingsinstitution og sagsbehandler, som gør sagsbehandlerens kendskab til de unge, deres aktuelle situation og valg af handlestrategier til "indirekte" viden. Som f.eks. i følgende eksempel:

- Besøger du de unge, når de er på sikret?

- Ja, i forbindelse med opfølgingsmøder. Men jeg tager ikke bare ud - jeg har 70 sager - jeg tager ikke bare ud og besøger dem, det gør jeg ikke. Men jeg har samarbejds-møder og sådan nogle ting. Men jeg lægger vægt på, at de, der er i nærheden af barnet, de professionelle, pædagoger eller dem, de unge er tættest knyttet til... fordi jeg sidder simpelthen for langt væk, så ... i et eller andet omfang så prøver jeg på at uddelegere nogen af de ting til de sikrede for at se: hvad sagde barnet eller den unge til det. Og så laver jeg det overordnede... med handleplanen.

- Men hvad gør du for at følge med i, om der sker en udvikling hos den unge?

- Opfølgning!

(...)

- Men samtaler med de unge om hvad er det for en institution, I skal finde .. med udgangspunkt i hvad er det for nogle problemer, den unge har, hvad er det, han skal have hjælp til..?

- Altså sådan nogle fine snakker når vi ikke at have .. det gør vi sgu ikke.

Der findes lovbestemte forskrifter om inddragelse af barnet, og manglende inddragelse er derfor manglende retsrigtighed, hvis sagsbehandlerne ikke tydeliggør, hvordan alder og modenhed i den konkrete sag taler imod inddragelse. Manglende inddragelse er desuden udtryk for et objektiveret ungesyn - uanset de strukturelle begrundelser, der i øvrigt støder sammen med retssikkerhedslovens krav om, at arbejdet skal tilrettelægges, så klienten kan inddrages. En målrettet indsats, der kan give de unge lighed i muligheder forudsætter et kendskab, der kan tegne et billede af den hele unge og ikke begrænser billedet af den unge til klient eller kategori.

Et begrænset personkendskab øger risikoen for et socialt arbejde, "der kan selv" og "ved, hvad der er bedst". Konsekvensen, hvis de unge overvejende forstås i kategorier, er et indgreb i den personlige integritet, fordi det forhindrer, at det enkelte menneske "bliver set i sin særegenhed og unikke skikkelse", (Guldager:2002:7) - hos Blennberger konkretiseret som respektfuld og ligeværdig behandling. Konsekvenserne af specialiseringen kan også føre til en social distance, der gør det vanskeligt at tilrettelægge behandlingen efter individuelle behov. Igen handler det om indgreb i den personlige integritet, men social distance gør det også vanskeligt at arbejde aktivt med f.eks. lovens intention om fleksibilitet, hvorved konsekvensen også kan blive manglende retsrigtighed.

Mangel på egnede institutioner

Arbejdet med ungdomssanktionen er også belastet af en strukturel indsats, der tilsyneladende på flere områder er mangelfuld. Analysen viser bl.a., at det er tvivlsomt, hvorvidt man kan tale om, at amterne opfylder deres forpligtelse til at stille det nødvendige antal behandlingspladser til rådighed for de unge kriminelle, hvorved bl.a. lovens intention om fleksibilitet i behandlingen og en sammenhængende indsats synes at have vanskeligt ved at fungere. Materialet giver således eksempler på, at opholdet på en sikret afdeling målformuleres med forvaltningens behov for at fastholde den unge, mens man får tid til at finde en plads på en fase-2-institution. En sagsbehandler fortæller således følgende på mit spørgsmål om, hvad målet var med den unges ophold på sikret afdeling:

- Det er jo at få lavet en psykologisk undersøgelse. Og i forlængelse af det, at have tid til at finde et

egnet sted.

En anden sagsbehandler fortæller:

- Du spurgte mig om, hvad jeg bruger (placeringen af den unge på sikret afdeling) til, og det er simpelt hen - det er ikke at stille et krav til stedet om, at de skal gå ind og arbejde med sådan og sådan og sådan. Jeg har helt andre problemer, nemlig, hvad skal der ske efter. For hvis jeg kan se, at de skal anbringes på et socialpædagogisk opholdssted, jamen så er det et helvede at få det til at gå op.

Det er hensigten med ungdomssanktionen, at den skal virke fleksibelt. Det betyder, at de unge skal flyttes fra en fase til næste, f.eks. fra sikret afdeling til et socialpædagogisk opholdssted, når deres behov tilsiger det. Materialet viser, at det er et vanskeligt mål for sagsbehandlerne at arbejde med på grund af manglen på egnede institutioner.

En sagsbehandler fortæller f.eks., da jeg spørger:

- *Tanken er jo, at ungdomssanktionen skal fungere fleksibelt, at den unge kun skal være på sikret afdeling den tid, det er nødvendigt. Hvad gør I for at sikre den fleksibilitet?*

- Jamen, vi gør, hvad vi kan, for at det kun skal være den periode, vi har besluttet os for. Vores problem er, at der ikke er steder nok til at tage de her unge. Og det er et generelt problem, vi har, at der ikke er nok af de der socialpædagogiske opholdssteder og professionelle plejefamilier, der kan tage de meget svære opgaver. (...) det kan godt være nu, at det viser sig, at han kommer til at være der i længere tid, for det viser sig, at vi kan ikke finde et opholdssted, der kan tage ham.

- *Er 4-måneders perioden udløbet?*

- Ja. Det er den.

- *Men han er stadig på sikret afdeling?*

- Ja, han er stadig på sikret afdeling. Men vi ligger i forhandlinger med opholdssteder både i Jylland og andre steder. Og enten er de ikke godkendt, eller også kan de ikke tage ham, fordi der er for mange, eller også falder han uden for målgruppen.

Det viser sig efterfølgende, at den unges placering på sikret afdeling ikke er blevet forlænget. Han er midlertidigt anbragt i et sommerhus, mens man leder efter en døgninstitutionsplads.

Et andet område på det mere strukturelle niveau er den tilsyneladende mangel på tilgængelige udredningskompetencer på de sikrede afdelinger.

- *Altså når vi forbereder deres placering, så laver vi aftaler med institutionerne om, hvad vi gerne vil have dem til at lave. Problemet med dem er jo - og det synes jeg - det forstår jeg ikke noget som helst af - det er, at de ikke har tilknyttet en psykolog og psykiater. Det fatter jeg simpelthen ikke en brik af. Det er helt grotesk, at det hver gang skal aftales og bestilles udefra, at det ikke er en del af det samlede tilbud på institutionen. Det kunne både institutionerne få glæde af, og vi kunne få glæde af det og de unge kunne få glæde af det ved, at det var noget, der indgik i hverdagen. Det gør det desværre ikke.*

Men problemstillingen omkring udredningskompetencer på de sikrede afdelinger er ikke kun strukturel. Flere sagsbehandlere er tilsyneladende også uklare med hensyn til hvilke udredninger, de efterspørger, og med hensyn til de kompetencer, der findes på de sikrede afdelinger.

I følgende citat fortæller sagsbehandleren, at hun får udarbejdet *pædagogisk psykologiske observationer* på de sikrede afdelinger: ...

- Og så siger jeg her (læser op), at "vi finder det påkrævet, at der under et eventuelt ophold i sikret institution foretages en pædagogisk psykologisk observation med henblik på vurdering af behandlingsbehov og planlægning".

En anden sagsbehandler fortæller, at forvaltningen altid får udarbejdet en *psykologisk undersøgelse* på de unge, af psykologer, som hun mener er ansat på de sikrede afdelinger. Jeg spørger til undersøgelsen:

- *Er det en ekstern undersøgelse?*

- Det er en, de foretager oppe på (den sikrede afdeling).

- *Har de en psykolog ansat?*

- Ja, det har de. De har vist adskillige psykologer ansat.

I et tredje eksempel mener sagsbehandleren, at det overvejen de er *psykiatrisk behandling*, der gives på de sikrede afdelinger, og det mener hun er et problem. Sagsbehandleren fortæller:

- Det man jo tit skal arbejde med i forhold til de her unge - også selvom det er så grusomt, det de har lavet - det er jo pædagogisk. Men det er ikke en terapeutisk behandling eller medicinering af dem. Og det er jo det, de gør, på de der lukkede døgn.

- *Hvad er det de gør?*

- Jamen, det er jo decideret psykiatrisk behandling eller medicinering, dvs. behandling som sådan. Men de her drenge har jo meget oftere brug for, at der bliver arbejdet med dem socialpædagogisk. Ikke hospitalsmiljøagtig behandling - det er det ikke.

Der findes mig bekendt ingen sikret afdeling med psykiatrisk behandling. Og jeg tvivler på, at der er det omfattende brug af pædagogik-psykologiske observationer, som sagsbehandlerne giver indtryk af. Dertil er den type undersøgelser alt for ressourcetrækkende. En pædagogisk-psykologisk observation vil typisk være en observation af den unge, som foretages af en psykolog i et pædagogisk miljø over længere tid. På undersøgelsestidspunktet havde ingen af de sikrede afdelinger mig bekendt fastansatte psykologer, der kunne udarbejde den form for observationer. Sandsynligvis dækker sagsbehandlerne brug af begrebet derfor over en psykologisk undersøgelse, der udføres af en psykolog - typisk ved et enkeltbesøg.

Når sagsbehandlerne begrunder de unges ophold på en sikret afdeling med behovet for udredning, er det i tråd med lovens intention, forarbejder osv. og derfor i princippet retsrigtigt. Derimod er det ikke retsrigtigt, at begrunde opholdet med nødvendigheden af at blive fastholdt eller at vente på en fase-2 institution. Det peger i retning af ren frihedsberøvelse eller gaderenovation. Når sagsbehandlerne derfor formulerer sådanne mål - og uanset målene står alene eller sammen med andre - og uanset formuleringerne utvivlsomt er udtryk for de betingelser socialt arbejde i praksis virker under, så er mål, der ikke kan opfyldes på grund af manglende pladser eller manglende udredningskapacitet udtryk for et mangelfuldt metodisk arbejde - og manglende retsrigtighed.

Det metodisk betænkelige består i, at sagsbehandlerne trods viden om disse strukturelle barrierer, indstiller til foranstaltninger, som ikke kan virke, fordi forudsætningerne ikke er tilstede. Det er et centralt led i en metodisk tilgang, at sagsbehandlerne har mulighed for at vælge de (bedst) egnede metoder og strategier for at nå målene - og at man arbejder retsrigtigt. Når sagsbehandlerne derfor erfarer et fravær af egnede behandlingspladser eller af pædagogisk, psykologisk, psykiatrisk udredningskompetence på de sikrede afdelinger, burde det give anledning til at overveje, om minimumstandarden er tilstede i et omfang, der overhovedet gør det rimeligt at indstille de unge til et ophold. Det handler altså om værdien kvalitativ mindstestandard, men i sin konsekvens også om de andre retssikkerhedskrav.

Skjult udvidelse af strafferammen

Det er tankevækkende, at der tilsyneladende eksisterer en vis uklarhed både om de undersøgelser og udredninger, som sagsbehandlerne siger, de rekvirerer fra de sikrede afdelinger, og om de kompetencer, der forefindes på de sikrede afdelinger. I et retssikkerhedsperspektiv giver det anledning til at overveje, om sagsbehandlerne metodiske tilgang til arbejdet (herunder deres viden) er tilstrækkelig til at sikre, at de unges ophold på sikret afdeling får et målrettet afklaringsindhold, der kan bidrage til en præcisering af det efterfølgende behandlingsbehov og indhold, og dermed give sagsbehandlerne mulighed for at hjælpe de unge i forhold til retssikkerhedsværdien lighed. Men også de øvrige retssikkerhedsværdier bringes i spil: At henvise de unge til ophold på sikrede afdelinger med diffuse rekviritioner på undersøgelser og udredninger, og manglende viden om de tilgængelige kompetencer på stedet betyder, at både kravet om retsrigtighed, respekt for klientens integritet - og et krav om en kvalitativ mindstestandard i sagsbehandlingen ikke tilgodeses.

Brugen af sikrede afdelinger som strategi i et behandlingssigte er brug af en kontrolform, der lettest relateres til fængsel og straf, men som forskningen viser kan være nødvendig for de mest belastede unge. Ophold på sikret afdeling kan for disse unge være meningsfuld, hvis det bruges til socialpædagogisk eller psykologisk udredning, for at afklare de unges problemer, ressourcer og behov for hjælpeforanstaltninger. Et målrettet arbejde på de sikrede afdelinger skal sikre, at opholdet kan ses som led i en samlet behandlingsindsats, at det altså bruges som led i en "tiltaks-kæde", og ikke får funktion af udvidet varetægt eller gaderenovation.

Såvel de strukturelle barrierer for - som den mangelfulde metodiske tilgang til - det sociale arbejde, fører

til krænkelser af de unges retssikkerhed. Ungdomssanktionens *mulige* potentiale for de unge kriminelles resocialisering udnyttes ikke. I stedet spores det, at en mangelfuld metodisk tilgang til det sociale arbejde kommer til at understøtte billedet af en ungdomssanktion som en foranstaltning, der i hvert fald i en del af mit materiale - kommer til at fungere mere som en skjult udvidelse af strafferammen end som en behandlingsindsats og dermed er i konflikt med de unge kriminelles retssikkerhed.

Noter:

1. Straffelovens paragraf 74a lyder i sin fulde tekst: "Hvis en person, der på gerningstidspunktet ikke var fyldt 18 år, har begået grovere personfarlig kriminalitet eller anden alvorlig kriminalitet, kan retten bestemme, at den pågældende skal undergive sig en struktureret, kontrolleret socialpædagogisk behandling af 2 års varighed, hvis det må anses for formålstjenligt for at forebygge yderligere lovovertrædelser.

Stk. 2. Retten kan give den dømte pålæg svarende til de vilkår, der kan fastsættes efter § 57. Længstetiden for ophold i døgninstitution eller godkendt opholdssted er 1 år og 6 måneder, heraf højst 12 måneder i en sikret afdeling på en døgninstitution for børn og unge. Begår en person, der er undergivet en foranstaltning efter stk. 1 ny kriminalitet, kan retten i stedet for at idømme straf forlænge foranstaltningen, herunder længstetiderne efter 2. pkt. med indtil 6 måneder.

Stk. 3. Den dømte kan kræve afgørelser om overførsel til en sikret afdeling i en døgninstitution for børn og unge eller godkendt opholdssted indbragt for retten til prøvelse. Det samme gælder i det omfang de sociale myndigheder med hjemmel i dommen træffer afgørelse om, at den pågældende skal forblive i institution ud over det i dommen fastsatte tidsrum for opholdet. Afgørelsen træffes ved kendelse. Sagens indbringelse for retten har ikke opsættende virkning. Bestemmelsen i § 59, stk. 2, finder tilsvarende anvendelse.

Stk. 4. Justitsministeren kan efter forhandling med socialministeren fastsætte regler om meddelelse af tilladelse til udgang m.v. til personer, der er undergivet en foranstaltning efter stk. 1 og 2. Justitsministeren kan i den forbindelse fastsætte, at afgørelser, der træffes i medfør af disse regler, ikke kan indbringes for højere administrativ myndighed."

2. Danmarks internationale forpligtelser sætter også grænser for kommunernes frie skøn. Det fremgår af FN-konventionen om økonomiske, sociale og kulturelle rettigheder fra 1966 og Europakonventionen Den europæiske socialpagt fra 1961. Konventionerne beskæftiger sig med statens forpligtelser til at sikre borgerne visse sociale goder, hvorved f.eks. betydningen af fraværet af positive ydelser (de økonomiske, sociale og kulturelle rettigheder) kommer i fokus, fordi det kan få konsekvenser for borgernes civile og politiske rettigheder. F.eks. kan fraværet af institutionspladser forlænge de unges ophold unødigt i sikrede institutioner. Retssikkerhedsbegrebets afgrænsning bliver dermed også til en diskussion om, i hvilken udstrækning borgerne kan gøre krav på positive ydelser og hvilke materielle krav, der kan stilles til beslutninger om fordeling af positive ydelser. Koch (1997:170) fremhæver, "at det af konventionsteksterne og kontrolorganernes praksis er muligt at udlede både et krav om lighed i forbindelse med ydelsestilførelsen (og et krav) om en vis kvalitativ mindstandard for, at et socialt væsen kan anerkendes som et, der lever op til konventionskravene". Pointen er altså, at skøns- og behovsvurderinger i forhold til rationerede ydelser også er bundet af konventionsforpligtelser.

3. Ståle Eskelands model og hans diskussion af den kan ses i sin helhed i hans bog: *Fangerett. En studie av rettsikkerhet ved fullbyrdelse av fængselsstraff.* 1989. Tano. Eskelands studie er udarbejdet i en norsk kontekst og med udgangspunkt i norsk lovgivning, men han inddrager desuden internationale aftaler om menneskerettigheder og sociale konventioner. Jeg har i specialet søgt at føre Eskelands retssikkerhedsideal ind i en dansk kontekst ved at diskutere det i forhold til lovgivning, der er relevant for min problemformulering og med danske teoretikere, der med forskellige udgangspunkter diskuterer retssikkerhed i en velfærdsretlig sammenhæng. Disse "oversættelser" og diskussioner er det imidlertid ikke muligt at have med i artiklen.

4. Viden om behandling af unge kriminelle kan bl.a. findes i: Bonke, Jens og Kofoed, Lene (2001): *Længevarende behandling af børn og unge i sikrede pladser - en evaluering.* Socialforskningsinstituttet 01:8.

Daleflod, Bengt (1996): *Är det möjligt att rehabilitera kriminella ungdomar?* I Bengt-Åke Armenius, Sara Bengtzon, Per-Anders Rydelius, Jerzy Samecki og Kerwstin Söderholm Carpelan (red.): *Vård af ungdomar med sociala problem - en forsnings översikt.* SIS 1996.

Ericsson Kjersti (1996): *Försömt eller förbryterske. Barnevern og kriminalitetskontroll i etterkrigstida.* Ad Notam Gyldendal AS.

Levin, Claes (1998): *Uppfostringsanstalten. Om tvång i föräldrars ställe.* Arkiv Förlag.

Litteratur

- Bergmark, Åke og Lundström, Tommy (2001): *Metoder i socialt arbete - vad är det? I*: Meeuwisse, Sunesson og Swärd (red.): Socialt arbete. En grundbok. Natur og kultur. Falköping.
- Blennberger, Erik (2001): *Etik för socialt arbete*. I Meeuwisse, Sunesson og Swärd (red.): Socialt arbete. En grundbok. Natur og Kultur. Falköping.
- Dalberg-Larsen, Jørgen (1994): *Retsstaten Velfærdsstaten og hvad så? 2*. udgave. Akademisk Forlag.
- Dalberg-Larsen, Jørgen (1999): *Lovene og livet. En rettsociologisk grundbog*. 4. udgave. Greenssjura.
- Daleflod, Bengt (1996): *Är det möjligt att rehabilitera kriminella ungdomar?* I Bengt-Åke Armenius, Sara Bengtzon, Per-Anders Rydelius, Jerzy Samecki og Kerwstin Söderholm Carpelan (red.): Vård av ungdomar med sociala problem - en forsknings översikt. SIS 1996.
- Eskeland, Ståle (1989): *Fangerett. En studie av rettsikkerhed ved fullbyrdelse av fengselsstraff*. Tano.
- FN's Konvention om barnets rettigheder*. 20 november 1989.
- Folketingets 1., 2., og 3. behandling af L210 (Ungdomssanktionen)*.
- Guldager, Jens (2002): *"Metodevejen" - en hovedvej eller en blindgyde? I*: Uden for nummer, 5, Tidsskrift for social forskning, 3. årgang, nr. 5 2002.
- Henrichsen, Carsten (1997): *Rettsikkerhed og moderne forvaltning. Et retspolitisk studie i samspillet mellem stat, forvaltning og borger*. Akademisk forlag.
- Hydén, Håkan (1998): *Rättsociologi som rättsvetenskap*. Lund Studies in sociology of law 3. Lunds Universitet.
- Kjønstad, Asbjørn og Syse, Aslak (2001): *Velferdsrett I, Grunnleggende rettigheter, Rettsikkerhet, Tvang*. 2. udgave, 1. oplag. Gyldendal.
- Koch, Ida Elisabeth (1995): *Behandling som alternativ til frihedsstraf - Samspillet mellem kriminalretten og social- og sundhedsretten*. Jurist- og Økonomforbundets Forlag.
- Koch, Ida Elisabeth (1997): *Sikring af menneskerettigheder under kommunalt selvstyre*. I Morten Kjærum m.fl. (red): Grundloven og menneskerettigheder.
- Larsen, Øjvind (1996): *Forvaltning, Etik og Demokrati*. Hans Reitzels Forlag.
- Lov om retssikkerhed og administration på det sociale område. Lov nr. 453 af 10.06 1997 om retssikkerhed og administration på det sociale område*.
- Lov om Social Service. Lov nr. 454 af 10.06 1997. (Serviceloven)*.
- Mead, Lawrence M (1997): *The rise of paternalism*. I Mead, Lawrence M: The new paternalism, supervisory approaches to poverty. Bookings institution press.
- Rapport om Ungdomskriminalitet (ROU 2001): *Ekspertgruppen om ungdomskriminalitet*, jan. 2001.
- Skytte, Marianne (2002): *Anbringelse af etniske minoritetsbørn - om socialarbejderes vurderinger og handlinger*. Lund Dissertation in social work 11.

At anerkende den anden – om anerkendelsesteoriens relevans i socialt arbejde med særligt udsatte unge.

Af Tove Holmgård Sørensen
socialrådgiver og cand.scient.soc.
markert.soerensen@mail.tele.dk

BLÅ BOG

Tove Holmgård Sørensen (f.1961) uddannet socialrådgiver og cand.scient.soc. Har tidligere arbejdet som socialrådgiver i kommunale forvaltninger og i Dag- og Døgncentret samt været ansat som forskningsmedarbejder på Center for Forskning i Socialt arbejde i fem år. Har udgivet evalueringsrapporter om bl.a. "Døgntakten" (1999) og "Spydspidsen" (2003) samt en lærebog om "Revalidering af flygtninge" (1999). Har sideløbende arbejdet som supervisor, konsulent og underviser. Er nu ansat som konsulent i Københavns kommunes centrale kontor for børnefamilier med særlige behov.

Tallene i parentes henviser til noterne sidst i artiklen

De fylder meget. I skolerne, i det sociale arbejde, i aviserne og den politiske debat. De udadreagerende, kriminelle, misbrugende unge, som ikke passer ind i normalsystemerne og ofte bortvises som "uønskede". De unge kalder på individuelle og "normaliserende" løsninger - men føler ofte, at de mødes med afvisning og stigmatisering. Der er nok af historier om, hvornår det går galt og ikke lykkes med disse unge. Jeg har derfor fundet det interessant at beskæftige mig med et af de tilbud, som er rettet mod disse særligt udsatte unge, og som ifølge de unge selv er en succes. Artiklen rejser to centrale spørgsmål. For det første: hvad er det ved tilbudet, som de unge finder positivt og udbytterigt - og ofte beskriver som en modsætning til skolen og flere andre af de pædagogiske tilbud, som de tidligere har været igennem? For det andet: kan man ud fra en relevant teoretisk ramme udvide forståelsen af, hvorfor de unge oplever tilbudet som en succes?

Denne artikel er en forkortet udgave af mit speciale med samme titel (Den sociale kandidatuddannelse, august 2004). Specialet tager udgangspunkt i et længerevarende forløb, hvor jeg igennem de sidste fire år har fulgt og evalueret "Spydspidsens" arbejde med de særligt udsatte unge. Evalueringen, dens undersøgelsesmetoder og resultater er tidligere offentliggjort i en evalueringsrapport. (1)

"Spydspidsen" er et bydækkende tilbud i Københavns Kommune, hvor man har forsøgt at tage udgangspunkt i de unges egne ønsker for fremtiden, hvilket bl.a. ofte omhandler et ønske om erhvervsarbejde. Man har på denne baggrund sammensat et tilbud til de særligt udsatte 15-17-årige unge, som består af lønnede praktikforløb på det ordinære arbejdsmarked- kombineret med en støtte-kontaktperson, som følger den unge tæt igennem forløbet. (2) Evalueringen viste, at såvel de unge selv som socialarbejdere og virksomheder kunne fortælle om et positivt udbytte, hvor tilbudet har givet succesoplevelser til de fleste og en ændret selvforståelse og hverdagsliv til mange af de deltagende unge. (3)

Hvad er det de unge finder positivt?

Der er mange forskellige sider af tilbudet, som de unge beskriver som positive. At få løn og tjene egne penge. At få mulighed for at komme ud på en rigtig arbejdsplads- i stedet for projekter og andre "pseudo-tilbud". At få vendt døgnrytmen og dermed få skabt et nyt hverdagsliv. At få hjælp til at lære "voksenlivets spilleregler" at kende, f.eks. hvordan man opfører sig og løser konflikter på en arbejdsplads. At opnå fortrolighed, støtte og en kontinuerlig og tæt voksenkontakt gennem kontaktpersonordningen.

Men det, som især går igen i de unges fortællinger, er oplevelsen af, at blive mødt på en ny og ofte uventet måde. På baggrund af tidligere oplevelser- det kan være i skolen, i forvaltningen, på døgninstitutioner, hos politiet el. lign.- beskriver de unge gennemgående en forventning om at blive mødt som "unormale", som nogle der ikke passer ind, som ikke har noget at tilbyde og ofte er til gene for fællesskabet. Mange af dem har oplevet at blive bortvist fra flere skoler og institutioner- måske til sidst med beskeden om, at der ikke længere er nogen, "der vil have dem". Hvis de har forsøgt selv at søge arbejde, er de også ofte blevet afvist- eller har aldrig fået noget svar. Når de unge beskriver sig selv, er det derfor tit med ord som "uanbringelige", "vilde" eller "dumme"- de "etiketter", som er blevet hæftet på deres rygge

gennem opvæksten- og som for mange nu er blevet til en del af deres egen selvforståelse.

Da de unge blev henvist til "Spydspidsen" havde mange af dem derfor også en negativ forventning om igen at blive "sat i bås" som én af de umulige. Og det som virkelig udgjorde en forskel for de unge var, at de blev mødt med en tro på, at de havde noget at bidrage med, at der også ville kunne findes en plads til dem og deres evner på arbejdsmarkedet, og at det kunne lade sig gøre at tage udgangspunkt i deres egne ønsker og drømme for fremtiden. De unge følte sig taget alvorligt, forstået og respekteret, som dem, de er.

"Der var kommet et nyt projekt her i København, og de ville hjælpe folk i gang. Først var jeg sådan lidt, NEJ er det nu noget?...Altså i kommunen, der bliver man delt op i nogen, der nærmest er problembørn. Og jeg tror, det var det, der gjorde det, at jeg til at starte med så negativt på det...Så jeg var meget nervøs og skeptisk første gang. For jeg så ikke mig selv som et problembarn. Jeg så bare mig selv som én, der ikke rigtigt har lyst til at komme i gang med noget... Så jeg var bange for at ryge i den der gruppe. Men det gør man jo så bare slet ikke. Det lægger man jo mærke til, når man først kommer herind. De er her jo bare for at hjælpe én. Det vidste jeg ikke. Det var ikke noget, man regnede med" (18-årig pige)

Den samme beskrivelse går igen, når de unge fortæller om mødet med arbejdspladserne. Her havde de unge også regnet med at blive mødt med negative forventninger, og var meget positivt overraskede over at blive "behandlet som alle andre", få lov til at lave de samme arbejdsopgaver som de andre ansatte, få ros for deres indsats og blive taget med ind i arbejdsfællesskabet.

"Jeg kan godt lide jobbet, altså det er meget sjovt. De er alle sammen flinke dernede, og så har jeg det også sjovt dernede. Så er der én, der driller mig hele tiden, og jeg driller ham. Han bliver ikke sur. Der er slet ikke noget. Jeg regnede ikke med, at det ville blive sådan. Jeg troede også, jeg skulle feje og sådan noget. Men det er slet ikke, som jeg havde regnet med. Jeg får lov til at lave det samme som de andre". (16-årig dreng)

Oplevelserne af accept og anerkendelse går igen i de unges fortællinger som et afgørende element af deres positive vurdering af tilbudet og den indflydelse det har haft på deres selvforståelse og hverdagsliv. Opfattelsen af dette som noget centralt i tilbudet deles også af de socialarbejdere, som har haft kontakt til de unge under forløbet- såvel i Spydspidsen som i lokalforvaltningen.

"Der er mange af de unge, der får en ny identitet ud af det. Og jeg kan se, at nogen af dem er glade. Jeg har én, han kommer tit herved og er indsmurt i olie. Han er på et værksted, og han er stolt af at kunne komme beskidt ind. Det kan jeg se på ham. Han røg meget hash inden, og han ryger stadigvæk noget hash. Men han har fået et skub i gang på en eller anden måde, og så får han i hvert fald noget selvtilid og noget power". (Ungerådgiver i lokalcentret)

"De får den der oplevelse af at være betydningsfulde. De fleste af dem får en eller anden grad af succes, som man simpelthen ikke kan tage fra dem igen, som man hele tiden kan holde fast i. Det er simpelthen så rart at have sådan nogle gode oplevelser sammen med dem. Også at holde møder, hvor de får at vide at: "Det går simpelthen så godt. Han er så god til at tage fat" eller "Han er så god til at møde til tiden". Det er simpelthen så rart at holde møder med de her unge, hvor det ikke handler om noget dårligt, hvor det ikke er krisemøde- og hvor det i stedet handler om alt det, de kan og er gode til". (Socialarbejder i Spydspidsen)

Det gennemgående i evalueringen er således, at de unge helt klart tillægger det betydning at komme ud på en arbejdsplads og selv tjene penge, men det, der fylder mest i beretningerne, er overraskelsen over at blive mødt med anerkendelse- hos socialarbejderne, på virksomhederne, og i det skoletilbud, som også er tilknyttet tilbudet.

Der er mange beretninger om, hvordan dette er med til at ændre de unges selvforståelse, få dem til at reflektere over det hidtidige hverdagsliv (som for mange omfattede omvendt døgnrytme, hash og kriminalitet) og få dem til at tro på og lægge planer for fremtiden. Samtidig viste evalueringen, at de unges positive oplevelser smitter af på de professionelle forståelse af de unge og kan være med til at skabe et andet billede af de unge, og hvad de kan.

Honneths anerkendelsesteori

For at opnå en større forståelse af, hvad det er, der sker med de unge i tilbudet, og hvorfor det opfattes så positivt af de unge, har jeg fundet det relevant at benytte Honneths anerkendelsesteori som en teoretisk forklaringsramme. Man kunne have valgt andre teorier som udgangspunkt, men gennem analysen af evalueringens materiale fandt jeg begrebet "anerkendelse" som et meget dækkende overordnet begreb for de oplevelser, som de unge giver udtryk for.

Axel Honneths (4) teori om behovet for anerkendelse (5) er en normativ socialfilosofisk teori, som handler om opnåelsen af "det gode liv". Honneth opstiller nogle etiske kriterier, som han mener må udgøre minimumsbetingelserne for menneskets selvrealisering. Han bygger i sin teori bl.a. på Hegels tidlige arbejder og hans tese om, at "menneskets selvbevidsthed er afhængig af den sociale anerkendelseserfaring" (Honneth,03:81) (6).

Nogle af Honneths kernebegreber er de to modsætninger: "anerkendelse" og "krænkelser". For at kunne leve "det gode liv" og realisere sig selv er det ifølge Honneth nødvendigt at opnå anerkendelse i tre forskellige sfærer: privatsfæren, den retlige sfære og den solidariske sfære. Anerkendelsen opnår man gennem interaktionen med og spejlingen i andre mennesker. Det enkelte menneske er således afhængig af at indgå i nogle relationer / fællesskaber, som er præget af gensidig anerkendelse. Honneth bygger her på Hegels pointe om, at egentlig anerkendelse kun kan opnås fra et menneske, som man selv anerkender (7). Samtidig fremhæver Honneth, at der hos samfundets svage grupper ofte er tale om oplevelser af det modsatte af anerkendelse, nemlig "krænkelser". Krænkelser skaber en uretsbevidsthed hos de krænkede, og det vil ifølge Honneth være disse krænkelser-oplevelser, som kan genfindes empirisk snarere end det positive ideal om anerkendelse. Jeg har imidlertid gennem min undersøgelse påpeget og dokumenteret, at det også er muligt at finde eksempler på det modsatte af krænkelser - nemlig anerkendelse - dog ofte i form af "fraværet af en forventet krænkelser". Det grundlæggende for Honneth er menneskets opbygning og opretholdelse af "et positivt selvforhold (8), hvor andre mennesker, gennem deres anerkendelse af individet, er med til at opbygge et sådant selvforhold - men også kan være med til at nedbryde det gennem krænkelserformer, der ødelægger individets handleevne" (Honneth,03:85).

Honneth beskriver således tre forskellige sfærer- eller dimensioner- hvor anerkendelsen finder sted- og ligeledes tre forskellige krænkelserformer, som modsvarer de pågældende anerkendelsessfærer, (9)

Anerkendelses-sfærer	Anerkendelsens ind-virken på selvforholdet	Krænkelserformer	Eksempler på krænkelser
1) Privatsfæren/ kærligheds-sfæren (familie og venskab)	Subjektets fundamentale <i>selvtillid</i>	Krænkelser som berøver en person den sikkerhed at kunne råde over sit fysiske velfærd	Fysisk mishandling, voldtægt, tortur, omsorgssvigt = truer personens <i>psykiske integritet</i>
2) Den retlige sfære (universelle rettigheder som borger i samfundet)	Almen agtelse i form af rettigheder = <i>selvagtelse/selvrespekt</i>	Foragtelse af en persons moralske tilregnelighed	Spektrum fra individuelt bedrag til diskrimination af hele grupper i det juridiske system = truer personens <i>sociale integritet</i>
3) Den solidariske sfære (kulturelle, politiske og arbejdsmæssige fællesskaber)	Social solidaritet med fælles værdier og normer, anerkendelse af subjektets egenskaber og færdigheder = <i>selvværd</i>	Gennem ydmygelse og respektløshed gøres klart for personen, at hans evner ikke nyder nogen anerkendelse	Kontinuum fra ikke at blive hilst på - til ekstreme former for stigmatisering = truer personens <i>ære og værdighed</i>

Det centrale i Honneths teori er altså, at mennesket har brug for anerkendelse i alle tre sfærer- for at kunne leve "det gode liv". Og at krænkelser i de samme sfærer kan skade individets psykiske- /sociale integritet og værdighed. Jeg vil i det følgende afprøve teoriens forklaringskraft i forhold til de unges oplevelser af henholdsvis anerkendelse og krænkelser.

Privatsfæren

Privatsfæren omfatter ifølge Honneth kærlighedsrelationer mellem barn-forældre, kæresteforhold og

dybe venskaber. Honneth tager udgangspunkt i Winnicotts psykoanalytiske objekt-relationsteori, hvorefter udviklingen af mor-barn-forholdet i barnets tidligste leveår, har afgørende betydning for barnets videre identitetsdannelse. Honneth mener, at det tidlige kærlighedsforhold mellem mor og barn sidenhen danner grundlag for kærlighedsforholdet i venskaber og parforhold. Gennem en vellykket frigørelsesproces fra moderen lærer barnet balancen mellem selvstændighed og afhængighed af andre, hvilket er en forudsætning for at kunne udvikle et positivt selvforhold og senere indgå i andre kærlighedsrelationer (Juul/Højlund,04:10).

Det er efter min vurdering ikke i privatssfæren, at teorien har sin største forklaringskraft i forhold til Spydspidsens arbejde og de unges oplevelser. Spydspidsens tilbud ligger umiddelbart langt fra de tidlige mor-barn-relationer, hvilket også betyder, at undersøgelsen kun indeholder få og spredte beretninger om de unges tidlige opvækst og familierelationer. Alligevel kan man sige, at en del af tilbudet- nemlig etablering af kontaktpersoner for de unge- til en vis grad går ud på at "erstatte" eller kompensere for de unges aktuelt mangelfulde kærlighedsrelationer. I beskrivelsen af kontaktpersonernes rolle forventes det således, at de indgår i en tæt følelse-mæssig relation til den unge og på mange måder træder i en forælders sted. (10)

Omkring *krænkelser* i privatssfæren nævner nogle af de unge belastende opvækstforhold med bl.a. vold og omsorgssvigt. Der er unge, som giver eksempler på fysiske overgreb, og der er også unge med flygtningebaggrund, som kommer fra traumatiserede familier, hvor tortur eller trusler om tortur er en del af familiens historie. 53 procent af de unge har på et tidspunkt i deres opvækst været anbragt uden for hjemmet én eller flere gange. Da anbringelser ofte hænger sammen med en vurdering af manglende forældreevne i hjemmet, kan det høje anbringelsestal være et indicie på, at en del af de unge kan have oplevet mangelfulde kærlighedsrelationer under opvæksten- og måske også krænkelser i form af mangel på nødvendig omsorg og pleje eller mishandling. Undersøgelsens materiale kan dog ikke sige noget klart om dette.

Det, de unge imidlertid fortæller om, er manglen på kontinuerlig voksenkontakt og et stort behov for tætte voksenrelationer, der varer ved. Problemet i de professionelle venskabsrelationer- som f.eks. kontaktpersoner- er ifølge de unge, at disse altid ophører, og ikke kun, når den unge ikke længere ønsker relationen, men fordi den professionelle flytter, får nyt job eller lignende. De unge fortæller, at dette ofte opleves som et svigt- også fordi de professionelle ikke altid er gode til at afslutte og sige farvel på en ordentlig måde. Mange af de unge fortæller om, hvordan de næsten ikke orker at skulle opbygge nye relationer til nye professionelle- og flere fortæller om vanskeligheder med overhovedet at indgå i tætte relationer til andre mennesker. De unge giver gennem fortællingerne udtryk for et stort behov for, at der er voksne som holder af dem, som de er, voksne de kan være fortrolige med og som kan støtte dem gennem tilværelsen.

"Jeg har brug for at knytte mig til nogen. De skulle sørge for, at alle unge har en person, som de er knyttet op ad og som de hele tiden kan ringe til- også når de er derhjemme. Stik dem en mobiltelefon, så de kan ringe til den person, som de har et problem med. Fordi der er fandeme ikke noget værre end en ung, der ikke har en telefon og ikke kan ringe til nogen. Jeg har fandeme rendt mange gange, hvor man lige har lyst til at fortælle folk noget, men man kan ikke fortælle nogen det, fordi man ikke har nogen, man kan gå til, og man ved virkelig ikke, hvad man skal gøre. Man går død, og så bliver man kriminel". 16-årig dreng)

Omkring halvdelen af de unge fortæller også om *anerkendelse* i privatssfæren, hvor forældre, en kæreste eller gode venner giver støtte og opbakning, og den unge får en oplevelse af, at han er et menneske, som det er værd at holde af. Disse kærlighedsrelationer har ifølge de unge haft afgørende betydning for, at de har gennemført forløbet eller har ændret på deres hverdagsliv (f.eks. er stoppet med hashrygning eller startet på skolegang). De unge fortæller også om anerkendelse fra professionelle- som kan være en ungerådgiver, sagsbehandler eller kontaktperson, som den unge har fået etableret en god relation til. Problemet ved disse relationer er som tidligere nævnt, at de ofte mangler kontinuitet.

Det er således svært på baggrund af undersøgelsens materiale at udlede noget generelt om de krænkelser, de unge har oplevet i privatssfæren, men gennem undersøgelsen udtrykker de unge tydeligt et behov for at opnå den anerkendelse, der ligger i de tætte kærlighedsrelationer, og som ifølge Honneth er med til at give individet den selvtillid, som er fundamental for at kunne indgå i kærlighedsrelationer til andre mennesker og leve "det gode liv".

Den retlige sfære

Honneth gør gældende, at mennesket ud over anerkendelse gennem kærlighedsrelationer, også har brug for retlig anerkendelse. Honneth benytter her Kants (11) begreb om "selvagtelse", som skabes gennem "bevidstheden om at være et moralsk tilregneligt væsen", der nyder samme rettigheder og pligter som andre mennesker i samfundet (Honneth,03:87). "Igennem de universelle rettigheder, der er givet til alle medlemmer af samfundet, er subjektet i stand til at få selvrespekt eller agtelse for sig selv som et lige medlem af samfundet blandt andre" (Willig,03:16). Individet lærer ifølge Honneth således at agte sig selv, fordi det gennem universelle rettigheder oplever, at det fortjener agtelse fra alle andre (Honneth,94:192). En sådan selvagtelse fører til, at individet også selv handler moralsk ansvarligt i det offentlige liv.

Når vi taler om socialt arbejde, er den retlige anerkendelse en meget vigtig dimension, da det sociale arbejde bl. a. har til hensigt at sørge for, at individet får mulighed for at modtage de rettigheder og udføre de pligter, som er gældende for alle borgere i samfundet. Det er derfor også interessant at se nærmere på, hvilke erfaringer de unge har med anerkendelse og krænkelse på det retlige område, og hvorvidt de føler sig behandlet som "moralisk tilregnelige væsner".

De unge fortæller i undersøgelsen om mange *krænkelser* i den retlige sfære, og de føler sig meget ofte behandlet som "utilregnelige". Der er for det første fortællinger om diskrimination på grund af etnicitet, hvor de unge føler sig nægtet universelle rettigheder på grund af deres etniske herkomst. Et eksempel på en sådan retlig krænkelse er integrationsloven, hvorefter flygtninge og indvandrere ikke længere har adgang til samme rettigheder som landets øvrige borgere, og skal leve for en langt lavere økonomisk ydelse end danske kontanthjælpsmodtagere. De unge oplever den samfundsmæssige krænkelse af etniske minoriteter som en klar forskelsbehandling- i skolen, hos politiet, i det offentlige liv- hvor de ikke får samme behandling som andre borgere.

De unge oplever ofte den retlige krænkelse udmøntet i form af en krænkelse i den solidariske sfære, derved at de ikke føler sig anerkendt som en særlig person med egne egenskaber og færdigheder- men i stedet behandlet som en "typologi" med de fordomme, som er hæftet på denne. Et eksempel er den diskrimination, der foregår på arbejdsmarkedet, hvor undersøgelser bl. a. viser at AF-systemet hjælper virksomheder med at sortere jobsøgende med etnisk minoritetsbaggrund fra- men hvor den enkelte unge oplever diskriminationen ved aldrig at få chancen for at vise, at han godt kan og vil arbejde, fordi han på forhånd udelukkes fra jobmarkedet på grund af etnicitet.

For det andet er der fortællinger om eksklusion fra skolegang. Over 50 procent af de unge har oplevet tre eller flere skoleskift- og mange er endt med at blive "smidt ud" af skolesystemet. Skolegang må opfattes som en universel rettighed i dette land, og når børn og unge i den undervisningspligtige alder fratages retten til skolegang, viser interviewene, at dette opleves som en meget voldsom krænkelse af de unge. Det er værd at bemærke, at fortællingerne om krænkelser, stigmatisering og udelukkelse i skolesystemet er noget af det, der optager og fylder aller mest i de unges fortællinger.

Endelig er der for det tredje fortællinger om eksklusion fra velfærdsgoder og manglende inddragelse. Som eksempel kan nævnes unge, som er blevet smidt ud fra hjemmet eller en døgninstitution, og som ikke har haft nogen bolig igennem længere tid. I et velfærdssamfund, som det danske, må det at have et sted at bo, siges at være en af de universelle rettigheder. Uanset en mangel på ungdomsboliger- og uanset at nogle af disse unge kan siges selv at bære "ansvaret" for deres boligløshed- så udsender dette et signal om, at disse børn og unge betragtes som "moralisk utilregnelige", når man lader dem bo hos tilfældige bekendte eller indlogerer 14-15-årige alene i månedsvis på hoteller - nogle gange i kvarterer præget af kriminalitet og prostitution.

Generelt føler de unge sig meget lidt hørt og inddraget i "sagsforløbet" i skolesystemet og socialforvaltningen, og giver mange eksempler på, at lovgivningens regler om partshøring, klagevejledning og inddragelse af børn over 15 år ikke er blevet overholdt. De har ofte siddet med en fornemmelse af ikke at blive forstået og taget alvorligt- måske fordi de på forhånd er stemplet som "moralisk utilregnelige".

Omvendt fortæller de unge også om, hvad *anerkendelse* på dette område betyder for dem. Der er således ingen af de interviewede unge med etnisk minoritetsbaggrund, som har oplevet diskrimination på grund af etnicitet i forbindelse med Spydspidsens tilbud og praktikkerne på arbejdspladserne. De udtrykker overraskelse over, at Spydspidsens medarbejdere fra første møde gav udtryk for, at de sagtens kunne

finde et job til den unge- uanset etnisk herkomst og kriminalitet.

"Det er rigtig svært at finde job. Nu er jeg 2. generationsindvandrer, og så tror de alle sammen, vi er kriminelle. Må jeg se din straffeattest? Jeg har prøvet det mange gange. Så gik jeg i Netto, Superbrugsen, de der supermarkeder og søgte. Vi ringer i morgen. De ringer aldrig. Det er svært at finde noget...Men så sagde de (Spydspidsen), at de kunne godt finde noget. Og så gik der kun en uge, så stod jeg i en butik og havde arbejde og arbejdstøj og hele lortet. Det havde jeg sgu ikke troet. Det var virkelig underligt. (17-årig dreng)

Også her oplever den unge således anerkendelsen i form af mangel på den forventede diskrimination. De unge oplever, at lovens ord om, at alle skal have lige muligheder- uanset etnisk baggrund- respekteres (retlig anerkendelse), samtidig med at de føler sig værdsatte med de kvalifikationer, de er i besiddelse af (social værdsættelse). De unge fortæller, at dette får dem til at begynde at tro på, at de virkelig har en fremtid på arbejdsmarkedet, og det måske endda kan betale sig for dem at satse på at få noget mere uddannelse. Dette er der jo efter de unges mening ingen grund til, hvis man er overbevist om, at man alligevel altid vil blive siet fra i ansøgebunken- uanset faglige kvalifikationer.

De unge oplever også en anerkendelse i forhold til skolegang, idet Spydspidsen har tilrettelagt et frivilligt skoletilbud til de unge, hvor de undervises i små hold to gange to timer om ugen. Oprindeligt var det slet ikke tanken, at tilbudet også skulle omfatte undervisning, men ved at tage udgangspunkt i de unges egne ønsker blev det hurtigt klart for medarbejderne, at mange af de unge havde et ønske om at lære mere - dog ikke i den ramme, som Folkeskolen kunne tilbyde.

Man anerkender således den unges universelle ret til at modtage undervisning, og tilrettelægger den med udgangspunkt i den enkelte unges egenskaber og færdigheder. For mange af de unge, som har taget imod skoletilbudet, har dette været et vendepunkt, hvor de har få et lyst til mere skolegang, hvor de for første gang i mange år har oplevet, at de faktisk var i stand til at modtage indlæring, og hvor en del af dem har valgt at gå op til 9. klasse eksamen- og har bestået. Erfaringerne viser, at de unge, som vælger det frivillige tilbud, således ikke er ude af stand til at lære- men at rammerne for at modtage denne indlæring skal være anerkendende og bygge på deres behov.

Ved at behandle de unge som "moralsk tilregnelige" og sikre dem retlig anerkendelse og adgang til universelle goder, viser man de unge respekt som ligeværdige borgere i retssamfundet, hvilket ifølge Honneth er grundlaget for, at den unge opnår selvrespekt og opfører sig moralsk forsvarligt i det offentlige liv. Hertil kunne man indvende, at de kriminelle unge ikke "fortjener" at blive behandlet som moralsk tilregnelige, da de selv har forbrudt sig mod landets love. Men spørgsmålet er, hvad der kommer først: de unges kriminelle handlinger eller den generelle misagtelse fra det omgivende samfund?

Honneth og Meads teori om, at omverdenens normer og forventninger lagres i individet som "den generaliserede anden", kan give en forklaring på, at de unge efter gentagne retlige krænkelse, diskrimination og misagtelse kommer til at opfatte sig selv som et individ, der ifølge andre er "moralsk utilregneligt" og derfor heller ikke behøver at opføre sig moralsk ansvarligt i det offentlige liv. På denne måde kan de kriminelle handlinger ses som et tegn på individets lave selvagtelse, som er et udslag af gentagne krænkelse på blandt andet det retlige område.

Den solidariske sfære

Honneth mener, at mennesket ud over kærlighed og retlig anerkendelse også har brug for social værdsættelse for at opnå selvrealisering. Til forskel fra den retlige anerkendelse, som går på at blive anerkendt som et individ som alle andre (universelle rettigheder), så går den sociale værdsættelse på en anerkendelse af de særlige egenskaber og færdigheder, som gør individet til noget andet end alle andre. Mennesket har brug for- i kraft af sine egenskaber og færdigheder- at føle sig som en særligt anerkendt og værdifuld person for fællesskabet, og denne tredje form for anerkendelse sker igennem relationen til gruppen, fællesskabet eller samfundet, hvor den enkeltes præstationer vurderes ud fra fællesskabets værdier.

De unges fortællinger er, som det allerede vil være fremgået, i høj grad fortællinger om oplevelsen af *krænkelser* i den solidariske sfære. De har følt sig ydmyget, mobbet og udskilt i skolesystemet og har kun sjældent følt sig forstået og værdsat som personer med særlige egenskaber og færdigheder af værdi for fællesskabet. Tværtimod har de ofte fået at vide, at de var uønskede i fællesskabet. Dette har medført et

meget lavt selvværd og en selvforståelse som en person, der ikke kan bruges i samfundet.

Mange af de unge giver derfor udtryk for, at det er en ny og fantastisk oplevelse at opnå *anerkendelse* på de arbejdspladser, hvor de kommer i praktik. De fleste oplever, at der er brug for deres arbejdskraft, og at deres indsats er værdifuld for arbejdsfællesskabet. En 18-årig dreng, hvis hverdagsliv de sidste år har været præget af massiv hashrygning og kriminalitet, og som tidligere er bortvist fra adskillige skoler og institutioner bl.a. på grund af trusler og vold, beskriver oplevelsen således:

"Jeg lavede også en rekordtid derinde- med hvor mange paller man kunne tømme. Jeg tog 6 paller på tre kvarter, og det var med top på. Det var der ingen, der har gjort før. De var totalt glade for mig. Det var sgu meget sjovt. Jeg fik mit eget ansvarsområde. Jeg fik mine egne hylder. Og jeg var åbenbart så hurtig på de fem timer, jeg skulle være der, så jeg lige pludselig skulle hjælpe de andre også. Alle sammen var glade for mig. Det var sgu meget sjovt... De fortalte mig også, at jeg var god, og mine hænder de var skruet rigtigt på til det. Og jeg har sgu næsten aldrig fået ros før. Aldrig i skolen. Jeg tror faktisk, at det var det, der manglede, ellers havde jeg nok sluttet min skole".

Ifølge Honneth har de unge brug for denne anerkendelse for at kunne opbygge et selvværd, som gør dem i stand til at realisere egne livsmål. Anerkendelsen får dem til at se sig selv i et andet lys, at lægge nye planer for fremtiden og reflektere over det hidtidige hverdagsliv. En 17-årig pige beskriver denne refleksion således:

"Når du arbejder, så har du ikke så meget tid til det, der hedder venner og bla bla. Så altså du bliver en meget bedre person, når du kommer i arbejde, synes jeg. Da jeg startede her, var det også, fordi jeg havde nogle problemer, sådan hjemlige problemer, og jeg ville ikke i skole og jeg var blevet skoletræt. Men herinde lærte jeg at komme i arbejde. Jeg lærte at være sammen med andre mennesker, og jeg lærte at stå tidligt op om morgenen...Og jeg har det sådan, at når jeg ser på andre folk, der bare ligger derhjemme og er oppe og slås og ryger joints hver dag. Når jeg ser på dem, jeg synes, de er til grin, mand. Og sådan der var jeg. Det er totalt råddent. Hvem gider at leve sådan der. Jeg vil godt have lovligt arbejde, det vil jeg gerne. Jeg gider ikke det der bullshit...Jeg har før stjålet rigtigt meget, men det er jeg holdt op med. Jeg vil ikke ud og lave kriminalitet igen, specielt ikke nu efter at jeg har arbejdet sådan nogle fede steder, og du er blevet lidt mere voksen oven i dit hoved, så ved du godt, at det er altså ikke den fede vej".

Undersøgelsen giver utallige eksempler som de ovenstående, hvor oplevelsen af at blive anerkendt for sine egenskaber og færdigheder, har givet de unge en sjælden oplevelse af succes, som er med til at præge deres selvforståelse. Dette får en del af de unge til at reducere eller helt ophøre med kriminalitet og hashmisbrug. For andre er anerkendelsen ikke nok til at ændre på adfærd og livsform, hvilket jeg vil vende tilbage til senere.

Honneths model- og de unges oplevelser

Undersøgelsen har vist, at Honneths teori om de tre anerkendelsessfærer giver en relevant forståelsesramme i forhold til de unges oplevelser. Især i den tredje sfære- solidaritetssfæren- giver Honneths teori god mening som en fortolkning af, hvad det er, der sker for de unge under forløbet, og hvorfor de unge vurderer denne indsats så positiv og udbytterig i forhold til selvforståelse, hverdagsliv og fremtidsplaner. Spydspidsens medarbejdere møder de unge med en anerkendende holdning og viser stor respekt for den unges egenskaber, færdigheder og livsvalg. Samtidig møder de unge anerkendelse på arbejdspladserne, hvor de oplever at blive behandlet som "normal" arbejdskraft, at blive rost og respekteret for deres arbejdsindsats, samt at der er brug for dem i fællesskabet. For de unge, der har været vant til krænkelse i form af ydmygelser og stigmatisering, er dette en stor overraskelse og en ny erfaring, som ifølge de unge, får mange af dem til at tro mere på eget værd og tage deres valg af livsform op til revision.

I den retlige sfære har de unge også oplevet krænkelse i form af diskrimination, eksklusion fra universelle rettigheder som skolegang, arbejde og andre velfærdsgoder samt manglende inddragelse. Også her kan Honneths teori benyttes som fortolkning, idet de mange krænkelse har ført til lav selvtægtelse hos de unge, som bl.a. får dem til at opføre sig "moralisk utilregneligt". Omvendt viser undersøgelsen, at giver man de unge retlig anerkendelse og samtidig anerkendelse for deres særlige færdigheder- i form af bl.a. et tilpasset skoletilbud, mere viden og adgang til universelle velfærdsgoder - så betyder dette, at en del af de unges selvforståelse ændres, at de kan få lyst til mere skolegang, at lægge planer for fremtiden og til at ændre på den kriminelle adfærd.

Set i forhold til den første sfære- privatssfæren- så er det ikke muligt at lave helt den samme fortolkning ud fra teorien, da empirien er mangelfuld på dette område (12). De unge gør dog selv opmærksom på, at de finder nære kærlighedsrelationer fundamentale og meget afgørende for deres muligheder for selvudfoldelse- samt at de ofte savner disse relationer i deres aktuelle tilværelse. Kontaktpersoner som "erstatning" for nære relationer er en god og velkommen støtte for de unge- men den professionelle relation kan ikke erstatte rigtige venskabs- og kærlighedsforhold og har den ulempe, at der er tale om en "hjælper-klient"- relation, samt at den ofte ophører, når den professionelle skifter job eller bevillingen udløber.

Samlet set leverer Honneths anerkendelsesteori for mig at se en yderst velegnet fortolkningsramme- især i forhold til sfære to og tre- som også er de mest relevante set i forhold til det sociale arbejde med de unge i Spydspidsen. Eksemplerne viser, at de unge gennem den anerkendelse, de møder, bliver i stand til at modtage læring og reflektere over egen adfærd og livsform. De unges selvværd bliver øget og dermed også deres mulighed for selvrealisering. Dette er en vigtig pointe, idet disse unge tidligere har haft en oplevelse af manglende mulighed for selvrealisering. De er blevet udelukket fra skolesystemet og henvist til stigmatiserende specialtilbud (eller ingenting), og har således ikke haft mulighed for at afprøve egne evner og ønsker i forhold til uddannelse og arbejdsmarked, så dan som deres jævnaldrende. For disse unge handler kampen for anerkendelse således i høj grad om kampen for retten til "normalitet"- forstået som retten til adgang til normalsystemer og borgerrettigheder- hvilket jeg synes Honneths teori giver en god forståelse af.

Anerkendelse gennem lønarbejde?

De positive resultater fra Spydspidsens tilbud til de unge kunne få nogle til at konkludere, at bare de unge kommer ud på arbejdsmarkedet, så løser dette alle problemer. En sådan holdning ville falde godt i tråd med hele "aktiv-linien", og man kunne foranlediges til at tænke, at aktiveringsbølgens konstante jagt på nye målgrupper, nu har nået de socialt belastede unge- og endda dem under 18 år. Det er derfor værd at gøre nogle overvejelser omkring selve lønarbejdets betydning i forhold til anerkendelse.

Honneth mener, at det er som medlem af fællesskaber, at individet opnår den sociale værdsættelse, som er så vigtig for dannelsen af selvværd. Mead gjorde gældende, at arbejdsfællesskabet og det lønne- de arbejde er den vigtigste form for samfundsmæssig anerkendelse, og Honneth er enig i, at lønarbejdet også i dag indtager en central position i forhold til individets opnåelse af social anerkendelse (Honneth,03:44). Men han advarer samtidig mod faren ved at tillægge den samfundsmæssige arbejdsproces en altafgørende betydning (sådan som det var tilfældet i marxismen), idet individet også kan finde anerkendelse som medlem af andre former for grupper og fællesskaber. Honneth nævner bl.a. kunst, kultur, videnskab og politik- og man kunne her også tilføje sport. Den svære kunst er ifølge Honneth, på den ene side ikke at puste lønarbejdets betydning op til "i sig selv at være den emancipatoriske bevidsthedsdannelsesproces"- og altså den eneste måde, hvorpå individet kan opnå social værdsættelse- men på den anden side heller ikke tabe den store betydning, som anerkendelse i form af lønarbejde har for individet af syne (Honneth,03:44).

Lønarbejde- og uddannelse- er således en vigtig faktor, når vi taler om social værdsættelse i vores samfund. Undersøgelsen viser, at de unge har haft vanskeligt ved at opnå denne sociale værdsættelse. Nogle få af de unge fortæller om anerkendelse i forbindelse med sportsudøvelse, men ellers er de unge generelt hverken engagerede i kunstudøvelse, politik eller anden form for foreningsvirksomhed. Der, hvor de unge har oplevet den største sociale værdsættelse, er i kammeratskabsgruppen. Men kan anerkendelse i gruppen omkring den fælles livsform så ikke erstatte anerkendelse gennem lønarbejde?

Honneth udelukker ikke, at grupper af individer kan opbygge deres egen "subkultur", som delvis kan kompensere for den manglende samfundsmæssige anerkendelse og give social værdi til den enkelte. Sådanne subkulturer blandt unge har vi set med bl.a. "BZ-erne"- som fik skabt en autonom bevægelse med en vis grad af fælles mål og værdier. Det er på baggrund af empirien vanskeligt at vurdere, hvorvidt de unges beskrevne kammeratskabsforhold også er del af en stærk subkultur, som giver dem selvværd, og hvor der er mulighed for selvrealisering. Dette kan være tilfældet for nogle af de unge, som beskriver et stærkt fællesskab omkring livet på Christiania samt for nogle af de unge med etnisk minoritetsbaggrund, som også beskriver et stærkt fællesskab omkring andre værdier end majoritetssamfundets.

Men for de fleste unge er det min vurdering, at der nok snarere er tale om enkelte socialt udsatte individer, som finder mere eller mindre tilfældigt sammen i grupper, hvor personerne ofte udskiftes, og hvor

det ifølge mange af de unges fortællinger primært er hashrygningen og de kriminelle aktiviteter, der danner "fællesskabet". En del af de unge giver i interviewene således også udtryk for, at de - på trods af vennerne - savner den sociale værdsættelse fra det omgivende samfund, og disse unge opgiver hverdagslivet med kammeraterne, når de oplever værdsættelsen et andet sted - f.eks. på arbejdsmarkedet. Dette medfører så til gengæld for disse unge ofte ensomhed, da det tager tid at finde sig til rette i en ny livsform og finde nye venner.

Et problem ved livet med de gamle kammerater er, at gruppens kriminelle aktiviteter og livsform ikke er anerkendt af det øvrige samfund. Individet oplever måske at få anerkendelse fra gruppens medlemmer for et særligt frækt indbrud - men misagtes og straffes af det øvrige samfund for denne handling. Ifølge Honneth gives den samfundsmæssige anerkendelse nemlig på baggrund af en vurdering af den enkeltes præstationer ud fra fælles værdier. Og de fælles samfundsmæssige værdier sætter uddannelse og lønarbejde højt som virksomhed, der er til gavn for fællesskabet, mens kriminalitet fordømmes og betragtes som "moralisk forkastelig" virksomhed. Disse samfundsmæssige værdier er også dybt forankrede i de unge selv, som alle giver udtryk for, at deres fremtidsdrøm er at få familie, bolig og uddannelse eller arbejde.

Det kan derfor være vanskeligt for de unge at opnå den samme form for social værdsættelse i den "alternative" livsform med kammeraterne, og jeg ser to vigtige problemstillinger omkring de særligt udsatte unges situation i forhold til uddannelse og arbejdsmarked. For det første at anerkende de unges ønske om at være "normale" og deres ret til at leve "det gode liv", hvilket for de unge ofte indebærer arbejde eller uddannelse. I stedet for at udelukke de unge og holde dem væk fra de accepterede muligheder for at opnå social værdsættelse, handler det derimod om at åbne op for muligheden for, at de unge kan få afprøvet forskellige ideer, skifte til forskellige job og afsøge grænserne for egne evner og ønsker - sådan som det er almindeligt for andre unge i samme aldersgruppe. Undersøgelsens resultater viser, at for knap halvdelen af de unge fører tilbudet om en sådan adgang til afprøvning i "normalsystemerne" til, at de unge faktisk opnår ansættelse eller går i gang med uddannelse. Også selv om de professionelle for mange af disse unges vedkommende på forhånd havde vurderet det som urealistisk, at de ville kunne gennemføre et skoletilbud eller klare sig på en arbejdsplads.

For det andet må vi anerkende, at ikke alle vælger at leve "det normale liv". Honneth fremfører, at man kan vurdere et samfunds "moraliske karakter" eller kvalitet - ikke kun efter graden af fordelingen af materielle goder, men også efter graden af plads til menneskers forskellighed og anerkendelse af menneskers forskellige livsformer og livsvalg. Honneth fremhæver, at det på grund af bl.a. arbejdsløshed i de vestlige lande er blevet sværere at opnå anerkendelse gennem lønarbejdet. Han mener derfor, at betydningen af begrebet "arbejde" må ændres til at omfatte flere typer af aktiviteter, som også kan give samfundsmæssig anerkendelse.

Honneth finder det således vigtigt, at samfundet også er i stand til at rumme mulighed for, at individer og grupper kan finde deres egen måde at bidrage til fællesskabet på. Der er her naturligvis ikke tale om at anerkende kriminalitet og anden adfærd, som er til skade for andre - men at skabe en accept af, at ikke alle går "den lige vej" - samt at gøre arbejdsmarked og skolesystemer mere rummelige, således at også andre end de helt "strømlinede" færdigheder kan få betydning og blive anerkendt som værdifulde.

Anerkendelse gennem det sociale arbejde

Anerkendelse er ikke altid nok - og dette skal ikke ses som et "mirakelmiddel", der kan løse alle problemer omkring de særligt udsatte og kriminelle unge. Der er unge, som under forløbet i Spydspidsen, er blevet fængslet på grund af involvering i meget alvorligt kriminalitet, og andre som er faldet tilbage i et massivt hashmisbrug, eller som har måtte stoppe forløbet og henvises til psykologisk behandling.

Undersøgelsen peger på, at nogle unge er i en livssituation, hvor de enten ikke ønsker eller ikke magter at tage imod tilbudet. Det drejer sig for det første om unge, som ikke ønsker et lønarbejde, og som derfor hurtigt dropper ud, da der er tale om et frivilligt tilbud. For det andet har det vist sig, at en vis opbakning fra det private netværk (familie, venner, kæreste) er vigtigt for at gennemføre forløbet, og at unge, som ikke har en "fast base" og f.eks. mangler bolig eller bor på døgninstitution, har sværere ved at holde fast i forløbet. Massiv hashrygning kan også gøre det vanskeligt for den unge at deltage - på trods af, at den unge udtrykker ønske om at arbejde. Endelig kan unge vise sig at have så store psykiske eller personlige problemer, at egentlige behandlingsforløb er påkrævet.

Den anerkendende ramme er således ikke altid nok til at bringe den unge videre, men det er vigtigt at pointere, at også de unge, som af forskellige årsager "dropper ud" af tilbudet undervejs, efterfølgende udtrykker stor tilfredshed med tilbudet og mener, at de alligevel har fået et positivt personligt udbytte selv om forløbet ikke førte til uddannelse eller arbejde. Samtidig er det vigtigt at holde fast i, at også unge, som havde et stort hashforbrug, var meget kriminelle, uden fast bolig eller psykisk skrøbelige, faktisk har gennemført forløbet- hvilket gør, at disse "karakteristika" ikke kan bruges som argument for på forhånd at "sortere" disse unge fra. Men selvfølgelig skal der altid foretages en faglig vurdering af den unges situation, og jeg anerkender fuldt ud, at der er behov for en bred vifte af tilbud og foranstaltninger i forhold til de unge- og at straf, adfærdsregulering eller behandling kan være nødvendigt i visse situationer.

Jeg vil dog gerne argumentere for det vigtige i generelt at lade den anerkendende tilgang danne grundlaget for det sociale arbejde- ikke kun med de særligt udsatte unge- men i forhold til alle de mennesker, som vi møder i det sociale arbejde, og hvor andre undersøgelser viser, at de ofte har en oplevelse af ydmygelse og stigmatisering i stedet for anerkendelse (13). Undersøgelsen viser efter min mening, at en anerkendende tilgang kan være med til at rykke ved menneskers selvforståelse, og starte en refleksions- og forandringsproces. Der er meget læring i Spydspidsens tilbud til de unge- både i skoletilbudet og ude på arbejdspladserne. Disse unge er også tidligere blevet tilbudt læring i mange forskellige sammenhænge, hvilket de dog ofte har afvist. De unges fortællinger tyder på, at det er den anerkendende tilgang og ramme, som gør de unge motiverede for og i stand til nu at modtage denne læring.

Det vigtige i et anerkendende socialt arbejde er, at det enkelte menneske bliver "synligt" med sine særlige egenskaber, færdigheder, behov og drømme. At vi som socialarbejdere ikke kun handler på baggrund af typologier og faste procedurer, men har vilje og evne til at møde og anerkende det enkelte menneske. Dette sker bl.a. gennem de signaler, som vi udsender ved hjælp af kropsudtrykket. Møder vi det andet menneske med respekt, venlighed og imødekommenhed? Honneths udtrykker dette således: "Kun den, der ser sig selv taget positivt til efterretning i spejlet af den overforståendes ekspressive adfærdsmåder, er på en elementær måde klar over, at han eller hun er socialt anerkendt" (Honneth,03:109). Det drejer sig ifølge Honneth om at få opbygget et "minimalt fællesskab" med den unge, som omfatter en gensidig respekt og anerkendelse omkring nogle fælles mål og værdier.

Derudover er det vigtigt, at vi som socialarbejdere er bevidste om, at mennesker har behov for anerkendelse i alle tre sfærer. Vi må i valg af metoder og indsatsformer være bevidste om, at disse skal kunne understøtte det enkelte menneskes behov for at opnå anerkendelse. Det er således ikke nok kun at arbejde med relationsarbejde i forhold til de unge- hvis de unge samtidig bliver krænket i forhold til deres universelle rettigheder og ikke oplever social værdsættelse i forhold til deres særlige egenskaber og færdigheder. Den sociale indsats må således rette sig mod opnåelse af anerkendelse i alle tre sfærer.

Dette forudsætter en forståelse og accept hos såvel socialarbejdere som ledelse og politikere af, at en sådan anerkendelse er et vigtigt fundament for at opnå gode resultater i det sociale arbejde. Honneths taler om, at det kan være nødvendigt at føre "anerkendelseskampe". For det første er der tale om den kamp, som den svage part må føre for at blive anerkendt af den stærke part i relationen. Som eksempel kan nævnes den unges kamp for at blive anerkendt af sagsbehandleren, læreren eller andre professionelle. For det andet er der tale om den kamp, som den stærke part må kæmpe med og for den svage.

Der er her tale om, at socialarbejderen må kæmpe for, at den unge opnår anerkendelse, hvilket er en kamp for at etablere et minimalt og gensidigt anerkendende fællesskab med den unge, en kamp for den unges adgang til universelle rettigheder og ikke mindst en kamp for at få anerkendelsestankgangen ind i den institutionelle dømmekraft i de institutioner, hvor det sociale arbejde udføres. Juul og Højlund fremfører, at det for øjeblikket er økonomi og politik, som dominerer den institutionelle dømmekraft omkring det sociale arbejde- hvilket sker på bekostning af ret og etik (Juul/Højlund,04). Der er således brug for en forståelse af anerkendelsens betydning for det enkelte menneskes udvikling- samt en vilje til at tilrettelægge rammerne for den sociale praksis således, at det bliver muligt at arbejde med en anerkendende tilgang i forhold til de særligt udsatte.

Noter

1. Sørensen, Tove Holmgård: "Når de udsatte bli'r ansatte - en evaluering af Spydspidsens indslusning af særligt udsatte unge på arbejdsmarkedet". Center for forskning i socialt arbejde. 2003:2.

2. Ønskes en mere uddybende beskrivelse af tilbudet og dets metoder henvises til evalueringsrapporten (se ovenfor).
3. Den kvantitative del af undersøgelsen viste bl.a., at 46 procent af de unge efterfølgende er kommet i ordinær beskæftigelse eller uddannelse, 57 procent af de kriminelle unge har fået reduceret eller er helt ophørt med kriminalitet, og 59 procent af de hashrygende unge har fået reduceret eller er helt ophørt med deres hashforbrug.
4. Axel Honneth, født 1949, er Jürgen Habermas' efterfølger på Johann Wolfgang universitetet i Frankfurt. Honneth tilhører den tredje generation af den såkaldte "Frankfurterskole" og regnes for at være en af de førende repræsentanter for denne skole i dag.
5. Se litteraturlisten.
6. Honneth er ligeledes inspireret af Habermas' teorier om "den herredømmefri dialog", af Meads socialpsykologi (særligt teorien om "den generaliserende anden") og Winnicotts objekt-relationsteori.
7. Honneth bygger her på Hegel: "Phänomenologie des Geistes", 1807.
8. Selvførelse = "den selvbevidsthed eller selvfølelse, som en person har i forhold til de muligheder og rettigheder, som tilkommer ham" (Honneth, 03:87. Et positivt selvførelse kan ses som det samme som en vellykket identitet.
9. Modellen er fremstillet på baggrund af Honneths artikler i Willig 2003 samt Honneths egen model (Honneth, 94:211).
10. Socialministeriets vejledning til Servicelovens paragraf 40 stk. 2, nr. 7.
11. Immanuel Kant, tysk filosof, 1724-1804.
12. Empiriens mangelfuldhed skyldes bl.a. undersøgelsesmetoden, hvor der er benyttet en fænomenologisk-hermeneutisk tilgang med åbne interview - og den teoretiske fortolkningsramme er først valgt efterfølgende som en fortolkning af empirien. De unge er således ikke interviewet med udgangspunkt i Honneths model.
13. Se f.eks. Uggerhøj: "Hjælp eller afhængighed" (1996), Egelund: "Beskyttelse af barndommen" (1997) og Juul/Højlund: "Anerkendelse og dømmekraft" i Socialt Arbejde (2004).

Udvalgt litteratur om Honneths anerkendelsesteori:

Honneth, Axel (1994): *"Kampf um Anerkennung- zur moralischer Grammatik sozialer Konflikte"*. Frankfurt am Main. Suhrkamp Verlag.

Honneth, Axel (2001): *"Recognition or redistribution?" Changing Perspectives on the moral order of society" I: "Theory, culture and society"*. London: SAGE.

Honneth, Axel (2003): *"Axel Honneth- behovet for anerkendelse- en tekstsamling"*. København. Hans Reitzels Forlag.

Juul, Søren, Højlund, Peter (2004): *"Anerkendelse og dømmekraft i det sociale arbejde"*.

Raffnsøe-Møller, Morten (1999): *"Anerkendelsens sociale grundformer: kærlighed, agtelse og værdsættelse- Axel Honneths bud på en kritisk socialfilosofi" I: "Philosophia" - årgang 27,3-4.*

Sørensen, Tove Holmgård (2004): *"At anerkende den anden- om anerkendelsesteoriens relevans i socialt arbejde med særligt udsatte unge"*. Speciale. Den sociale kandidatuddannelse. Ålborg Universitet.

Willig, Rasmus (2003): *"Indledning" I: "Axel Honneth - behovet for anerkendelse- en tekstsamling"*. København. Hans Reitzels Forlag.